

Monitoring
invoering vernieuwd
examenprogramma
culturele en kunstzinnige
vorming h/v

Resultaten onderzoek naar ervaringen met CKV
van docenten en leerlingen in havo 4/5 en vwo 4/5

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

Monitoring invoering vernieuwd examen- programma culturele en kunstzinnige vorming h/v

Resultaten onderzoek naar ervaringen met CKV van docenten en leerlingen in havo 4/5 en vwo 4/5

Maart 2020

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Verantwoording

2020 SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling), Enschede

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteurs: Pascal Marsman, Ange Taminiau, Bart Penning de Vries

Informatie

SLO

Afdeling: Advies en onderzoek

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

AN: 7.7885.786

Inhoud

1.	Inleiding, vraagstelling en opzet onderzoek	5
1.1	Opmaat	5
1.2	Aanleiding	5
1.3	Vraagstelling en theoretisch kader	7
1.4	Onderzoeksopzet	8
2.	Responsbeschrijvingen	11
2.1	Respondenten: docenten	11
2.2	Respondenten: leerlingen	12
3.	Resultaten docentenvragenlijst	13
3.1	De onderwijspraktijk	13
3.2	Onderwijsbaarheid, toetsbaarheid en haalbaarheid	25
3.3	Sterke punten van het CKV-programma	28
3.4	Respons op de open vraag	29
4.	Resultaten leerlingenvragenlijst	31
5.	Conclusies en aanbevelingen	39
5.1	Samenvattend overzicht respons van docenten	39
5.2	Samenvattend overzicht respons van de leerlingen	42
5.3	Overwegingen en aandachtspunten	43
	Referenties	44
	Bijlage 1 Examenprogramma CKV h/v	45
	Bijlage 2 Onderzoeksvragen van leerlingen	47

1. Inleiding, vraagstelling en opzet onderzoek

1.1 Opmaat

In het schoolvak Culturele en Kunstzinnige Vorming (CKV) staat 'kunst actief meemaken' voorop. Maar wat gebeurt er in de praktijk om dit te realiseren? Op welke manier doen leerlingen bijvoorbeeld nieuwe kunstervaringen op? Hoe maken zij bij dit vak een cultureel groeiproces door? En hoe begeleiden en bewaken hun docenten CKV dit proces?

SLO heeft in opdracht van Ministerie van OCW de Monitor CKV uitgevoerd om zicht te krijgen op hoe het vernieuwde examenprogramma CKV tijdens de lessen wordt uitgevoerd en ervaren. In 2018 zijn de ervaringen van docenten onderzocht en is hen ook gevraagd naar hoe zij dachten dat hun leerlingen dit vak ervaren. Naar aanleiding van een extra verzoek van OCW heeft SLO in 2019 opnieuw onderzoek gedaan en naast de docenten ook de leerlingen zelf aan het woord gelaten. Er is voor hen een aparte vragenlijst ontwikkeld en afgenomen. De respons van beide groepen is geanalyseerd en in deze publicatie verder uitgewerkt.

1.2 Aanleiding

Het nieuwe examenprogramma CKV is in het schooljaar 2017-2018 gestart voor alle vierdeklassers havo en vwo. De eerste lichte examenkandidaten van 60.467 havisten heeft in 2019 examen gedaan, hun cijfer voor CKV telde mee in het zogenoemde combinatiecijfer. Voor de vwo-leerlingen uit dit eerste cohort telt het cijfer van dit schoolexamen mee bij hun examen in 2020.

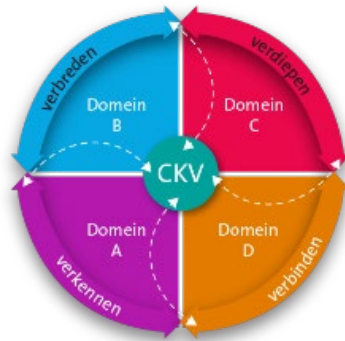
Bij CKV leggen leerlingen verbanden tussen verschillende kunstuitingen en reflecteren op wat ze gezien, gehoord en aan kunstervaringen meegemaakt hebben. De leerlingen voeren hun eigen onderzoek uit en leggen hun bevindingen vast in bijvoorbeeld een verslag, film of vlog. Informatie over de uitgangspunten van dit vernieuwde schoolvak en over hoe het nieuwe examenprogramma tot stand is gekomen staat in het rapport *Advies Examenprogramma CKV havo/vwo* (2015). De Vernieuwingscommissie CKV verwoordt dat daar als volgt:

- *Bij CKV gaat het om het actief ervaren van kunst door kunstuitingen in levensechte professionele contexten mee te maken.*
- *Kunstreceptie en -reflectie worden in overeenstemming met wetenschappelijke inzichten, opgevat als een actief, constructief en productief proces. Kunst ervaren en beschouwen is geen kwestie van passief consumeren, maar vraagt van leerlingen een actieve betrokkenheid, inzet en het kunnen toepassen van relevante kennis en vaardigheden. Omdat bovendien de betekenis van kunst nooit helemaal vastligt, is het meemaken van kunst zowel een ervaring als een creatief proces, dat een open en onderzoekende houding vereist.*
- *Om de leerling in staat te stellen kunst actief mee te maken, worden in het nieuwe CKV bij de leerlingen de daarvoor geëigende (open, creatieve en onderzoekende) houding, de noodzakelijke kennis en de benodigde vaardigheden ontwikkeld.*

Hoe ziet het nieuwe examenprogramma eruit?

Het nieuwe examenprogramma CKV havo/vwo bestaat uit vier domeinen, A t/m D. Het programma is als een doorlopend proces opgezet dat gedeeltelijk of in zijn geheel herhaald kan worden. Door deze cyclische opbouw en het steeds schakelen tussen de verschillende domeinen verkennen, verbreden, verdiepen en verbinden (zie Figuur 1), is de inhoudelijke samenhang in het programma vergroot.

Figuur 1: Inhoudelijke samenhang tussen de domeinen in het nieuwe CKV. (Advies Examenprogramma CKV havo/vwo)

In Domein A Verkennen, staat de kunstervaring van de leerling centraal. De leerling denkt na over zijn tot dan toe opgedane ervaringen met kunst: wat heb ik gezien of gehoord? Wat versta ik onder kunst? Welke kunstdisciplines spreken me aan en waarom? Daarnaast legt de leerling zijn persoonlijke ervaringen naast die van klasgenoten en/of professionals zoals de kunstenaars zelf, recensenten, conservatoren of programmeurs van theaterfestivals.

Het verbreden, zoals beoogd in Domein B, is gericht op het opdoen van andere ervaringen. De ene leerling kan tijdens het bezoek aan bijvoorbeeld een dansvoorstelling getriggerd worden door de choreografie, de andere leerling juist weer door de muziek of de enscenering (van decors, belichting tot kostuums). Overigens is het examenprogramma CKV duidelijk over het aantal disciplines die leerlingen moeten verkennen, en er is hierbij een klein verschil tussen havo en vwo.

De nieuwe interesse of fascinatie kan opmaat zijn voor verder onderzoek zoals de leerlingen dat in Domein C Verdiepen, gaan uitvoeren. Hier doen leerlingen onderzoek naar een van de aspecten van een artistiek creatief proces. Dit proces omvat zowel de productie, bemiddeling als receptie en verwerking van kunstuitingen. Er zijn hierbij veel interessante en waardevolle onderzoeksvragen denkbaar.

Bij CKV wordt het brede terrein van kunst en cultuur vanuit 11 dimensies ingekleurd, zoals schoonheid en lelijkheid of herkenning en vervreemding. School en leerlingen hebben ruimte om binnen de kaders van het examenprogramma eigen keuzes te maken.

In Domein D reflecteert de leerling opnieuw op zijn ervaringen, beschouwingen en bevindingen uit het onderzoek. Dit helpt de leerlingen om nieuwe verbindingen te leggen en het eigen cultureel groeiproces zichtbaar te maken en te duiden. Het reflecteren is een doorlopend proces dat binnen CKV in alle domeinen plaatsvindt.

Het nieuwe examenprogramma geeft onder andere meer aanknopingspunten voor verbreding en verdieping (zie hiervoor de domeinen B en C):

- verbreding door aandacht voor de manier waarop kunst in onze tijd gepresenteerd en ervaren wordt;
- verbreding door aandacht voor kunst buiten de comfortzone van de leerlingen;
- verdieping doordat leerlingen de kennis en vaardigheden verwerven die nodig zijn om kunstuitingen in hun context te kunnen onderzoeken.

1.3 Vraagstelling en theoretisch kader

Het onderzoek dat SLO heeft uitgevoerd probeert zicht te krijgen op hoe het nieuwe examenprogramma CKV in de eerste twee uitvoeringsjaren vertaald wordt in de onderwijspraktijk. Voor deze Monitor CKV zijn docenten CKV en hun leerlingen gevraagd om hun ervaringen te delen door de hiertoe ontwikkelde vragenlijsten in te vullen.

De theoretische onderlegger van de Monitor CKV (editie 2018 en editie 2019), wordt gevormd door de typologie van curriculaire verschijningsvormen. Dat loopt vanuit een beoogd curriculum, via geïmplementeerd curriculum naar gerealiseerd curriculum (Van den Akker, 2003; zie Tabel 1). Dit onderscheid in verschijningsvormen onderstreept de gelaagdheid van het curriculum.

Tabel 1: *Curriculaire verschijningsvormen (Van den Akker, 2003).*

Beoogd curriculum	Imaginair	Opvattingen, wensen en idealen (basisvisie)
	Geschreven	Documenten en materialen (examenprogramma's, syllabi, handreikingen, lesmateriaal)
Geïmplementeerd curriculum	Geïnterpreteerd	Oordelen en interpretaties van docenten, examenmakers en uitgevers
	Uitgevoerd	Feitelijke onderwijsleerproces
Gerealiseerd curriculum	Ervaren	Ervaringen van leerlingen
	Geleerd	Leerresultaten bij leerlingen

Dit gedachtegoed heeft geleid tot de hoofdvraag van de Monitor CKV:

In hoeverre wordt de beoogde vernieuwing van CKV geïmplementeerd en gerealiseerd in de onderwijspraktijk?

Deze onderzoeksvraag valt uiteen in de volgende vier deelvragen die zijn gekoppeld aan het beoogd, geïmplementeerd en gerealiseerd curriculum:

1. Wat vinden docenten van de beoogde vernieuwing van CKV?
2. Welke maatregelen worden op schoolniveau genomen om de invoering van het vernieuwde schoolexamenprogramma CKV te faciliteren?
3. Hoe vertalen docenten de beoogde vernieuwing van CKV concreet naar de onderwijspraktijk?
4. Hoe ervaren leerlingen het vernieuwde CKV?

1.4 Onderzoeksopzet

De onderzoeksgroep voor de Monitor CKV bestaat uit docenten CKV havo en vwo. Scholen zijn, zoals eerder vermeld, vanaf schooljaar 2017-2018 verplicht om het vernieuwde schoolexamenprogramma CKV voor havo en vwo in te voeren vanaf leerjaar 4. Aan het eind dat eerste jaar van invoering (schooljaar 2017- 2018) zijn docenten in juni 2018 gevraagd een vragenlijst in te vullen. Met het aanvullend onderzoek dat lopend schooljaar (2019-2020) is uitgevoerd onder docenten en leerlingen 4/5 havo en 4/5 vwo, beslaat de Monitor CKV uiteindelijk twee schooljaren.

In dit rapport worden de nieuwe resultaten van de Monitor CKV editie 2019 daar waar mogelijk gekoppeld aan die van het onderzoek uit 2018.

De onderzoeksopzet voor de Monitor CKV 2018 en de Monitor CKV 2019 is beschreven in Tabel 2. De activiteiten A en B zijn onderdeel van de Monitor CKV 2018. In de Monitor CKV 2019 wordt ook aan C, D en E aandacht besteed.

Tabel 2: *Onderzoeksactiviteiten per deelvraag.*

Deelvraag	Onderzoeksactiviteiten	monitor
1. Wat vinden docenten van de beoogde vernieuwing van CKV?	A. Vragenlijstonderzoek onder docenten. B. In gesprek met docenten CKV (schoolbezoeken en focusgroep/landelijke bijeenkomst).	2018
2. Welke maatregelen worden op schoolniveau genomen om de invoering van het vernieuwde schoolexamenprogramma CKV te faciliteren?		
3. Hoe vertalen docenten de beoogde vernieuwing van CKV concreet naar de onderwijspraktijk?		
4. Hoe ervaren leerlingen het vernieuwde CKV?	C. Vragenlijstonderzoek onder leerlingen. D. Leerling-interviews tijdens schoolbezoeken <i>of</i> E. Bijeenkomsten met docenten (en leerlingen).	2018 & 2019

De Monitor CKV voor editie 2019 bestaat uit een digitale docentvragenlijst van 27 vragen. De vragen (meerkeuzevragen, open vragen en stellingen) zijn gericht op de onderwijspraktijk en onderwijsbaarheid, toetsbaarheid en haalbaarheid van het nieuwe examenprogramma CKV havo/vwo (zie Tabel 3).

Tabel 3: *Hoofd- en subthema's docentvragenlijst.*

De onderwijspraktijk	Onderwijsbaarheid, toetsbaarheid en haalbaarheid
Met betrekking tot onder andere: <ul style="list-style-type: none"> • voorbereiding invoering • digitale handreiking • professionalisering • gebruik lesmateriaal • invulling van de vier domeinen ckv • verschillende kunstdisciplines • verschillende dimensies • vormen van onderzoek binnen ckv • beoordeling 	Met betrekking tot onder andere: <ul style="list-style-type: none"> • het behalen van CKV-doelstellingen • deskundigheid • inhoudelijke vernieuwingen • uitvoeren van onderzoek • CKV binnen het combinatiecijfer

Tevens bevat de Monitor 2019 een leerlingenvragenlijst, dit is nieuw ten opzichte van het onderzoek in 2018. Om leerlingen te stimuleren om aan dit onderzoek mee te doen is de leerlingenvragenlijst bewust kort gehouden. In twaalf vragen (meerkeuzevragen, open vragen en stellingen) wordt gevraagd naar hun reactie op het werken met het vernieuwde examenprogramma CKV havo/vwo.

Via diverse (digitale) kanalen, onder andere CJP, VONKC, LKCA en SLO, zijn docenten CKV en hun leerlingen uitgenodigd om mee te doen aan dit onderzoek. Uiteindelijk hebben 89 docenten en 273 leerlingen gehoor gegeven aan deze uitnodiging.

In voorliggende publicatie worden de uitkomsten van de Monitor CKV havo/vwo editie 2019 gepresenteerd. We bedanken alle docenten en leerlingen voor hun medewerking, zonder hun inbreng zou deze Monitor CKV niet tot stand zijn gekomen.

2. Responsbeschrijvingen

Dit rapport geeft de resultaten weer van het onderzoek naar de ervaringen met het vernieuwde examenprogramma CKV havo/vwo. Dit onderzoek vond plaats in de periode juni tot en met oktober 2019 onder docenten en leerlingen havo/vwo CKV die in het schooljaar 2018-2017 zijn gestart met het nieuwe examenprogramma CKV.

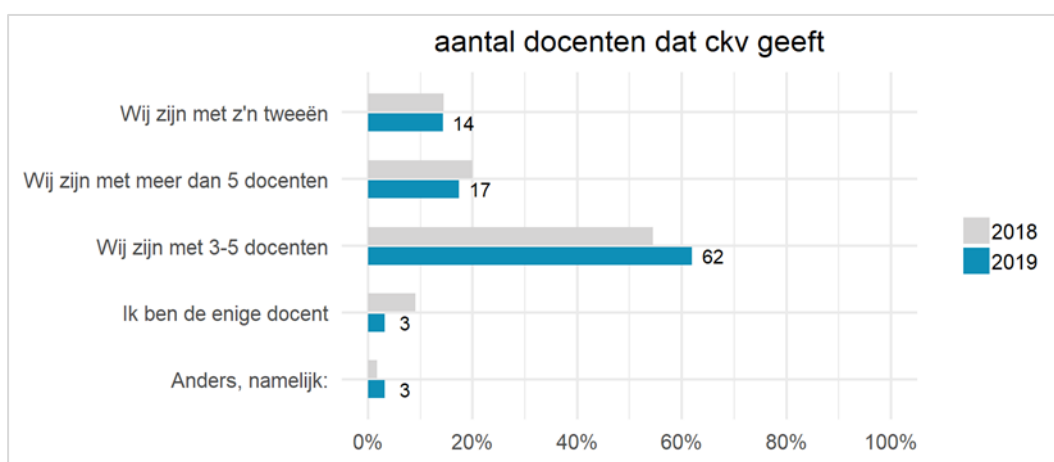
De vragenlijst is gericht op de onderwijspraktijk, onderwijsbaarheid, toetsbaarheid en haalbaarheid van het examenprogramma. In dit hoofdstuk wordt de groep leerlingen en docenten beschreven die de vragenlijst hebben ingevuld.

2.1 Respondenten: docenten

In eerste instantie zijn 89 docenten gestart met de vragenlijst. Daarvan gaven 14 docenten aan geen les te geven in CKV. Ze zijn daarom niet meegenomen in de resultaten. Na het opschonen van de gegevens (op basis van volledigheid) bleef er een groep van 63 docenten over die de vragenlijst voor het grootste deel heeft ingevuld. Van deze docenten geeft 78% (n=49) les aan havoleerlingen, 75% (n=47) werkt op vwo en 52% (n=33) geeft les aan zowel havo als vwo.

De steekproef is qua grootte niet representatief voor het hele veld¹, maar door de opzet van de vragenlijst en analyse van de respons kunnen we wel mogelijke knelpunten en voortgang signaleren. Ter vergelijking met de vorige meting: in de startmeting begonnen 77 docenten aan de vragenlijst, waarvan 55 docenten de vragenlijst volledig hebben ingevuld. De responsgrootte is daarom vergelijkbaar met de vorige meting.

Figuur 2 toont het percentage docenten dat alleen of met meerdere collega's CKV geeft. Daarin is te zien dat het grootste deel van de docenten in teams van 3-5 lesgeeft; slechts een enkele docent is op school de enige die CKV geeft. Deze verdeling komt overeen met die in de vorige meting.

Figuur 2. Percentage docenten dat alleen of met meerdere docenten ckv lesgeeft

¹ In 2017 zijn er 1.991 docenten die CKV geven; dit betekent dat 3% van de docenten die CKV geven heeft meegedaan aan de Monitor CKV editie 2019. DUO heeft nog geen gegevens over 2018 en 2019. Bron: DUO onderwijsdata: https://duo.nl/open_onderwijsdata/databestanden/vo/onderwijspersoneel/, geraadpleegd oktober 2019.

Vergelijking met de startmeting

Waar mogelijk worden de resultaten van de huidige meting vergeleken met de startmeting. Omdat het aantal respondenten in beide metingen klein is, zijn verschillen tussen de metingen moeilijk te interpreteren: een verschil tussen de resultaten kan immers het gevolg zijn van toevallige verschillen in de respondentenpopulatie. In deze rapportage hanteren we een richtlijn van 10 procentpunt² om een verschil te bespreken (tenzij er inhoudelijke redenen zijn om bijvoorbeeld de afwezigheid van een verschil te bespreken). Hierbij attenderen we de lezer erop dat een verschil van 10 procentpunt nog steeds een toevallig verschil kan zijn. Deze kanttekening zal ook bij het bespreken van de verschillen meegenomen worden. Door signalen uit meerdere bronnen te combineren (vragenlijsten bij docenten en leerlingen, en contact met scholen) proberen we de betrouwbaarheid van de bevindingen zoveel mogelijk te onderbouwen en/of verifiëren.

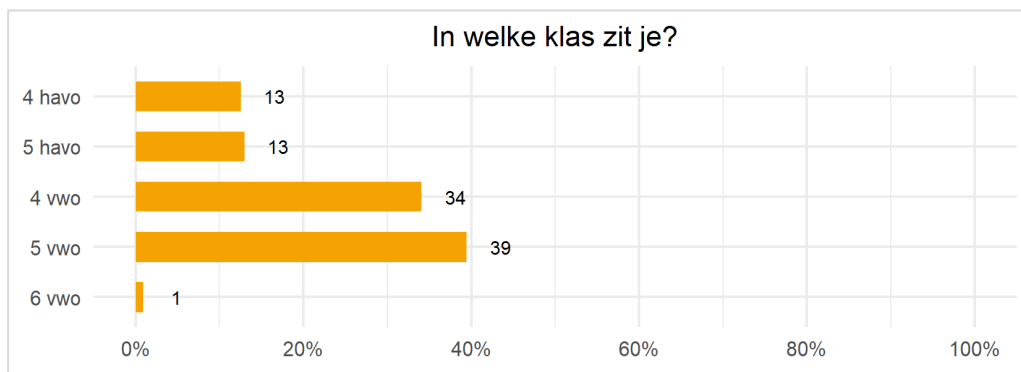
2.2 Respondenten: leerlingen

Nadat herhaalde oproepen niet tot de gewenste aantallen voor respons onder leerlingen hadden geleid, is er in het najaar van 2019 een gerichte werving onder scholen uitgevoerd. Docenten CKV zijn gevraagd om hun leerlingen uit te nodigen om mee te doen aan het onderzoek. Focus voor de werving waren de scholen waarvan de docenten in het onderzoek hadden aangegeven dat ze extra benaderd mochten worden voor toelichting en/of schoolbezoek.

Uiteindelijk is de vragenlijst op 5 scholen voorgelegd aan leerlingen die het vak CKV volgen.

In totaal zijn 273 leerlingen begonnen aan de vragenlijst; 223 leerlingen hebben de vragenlijst volledig of voor het grootste deel ingevuld. Om een zo inclusief mogelijk beeld te geven zijn zoveel mogelijk leerlingen in de analyse meegenomen: bij de figuren zal steeds de n-waarde vermeld worden.

Zoals te zien is in Figuur 3 zit het grootste deel van de leerlingen die hebben meegedaan aan het onderzoek in een vwo-klas (74%), en specifiek in 5 vwo, gevolgd door 4 vwo. Ongeveer een kwart van de leerlingen (26%) zit in een havo-klas.

Figuur 3. Overzicht van leerlingen per klas

² In dit rapport zullen steeds de verschillen in procentpunten worden gegeven, maar omwille van de leesbaarheid zullen wij spreken van verschillen in procent. Toelichting bij dit verschil:

Een procentpunt geeft het absolute verschil tussen waarden die in procenten worden uitgedrukt. Als bijvoorbeeld een percentage stijgt van 2% naar 3% is dit een stijging van 1 procentpunt, of een stijging van 50 procent ten opzichte van het oude percentage.

3. Resultaten docentenvragenlijst

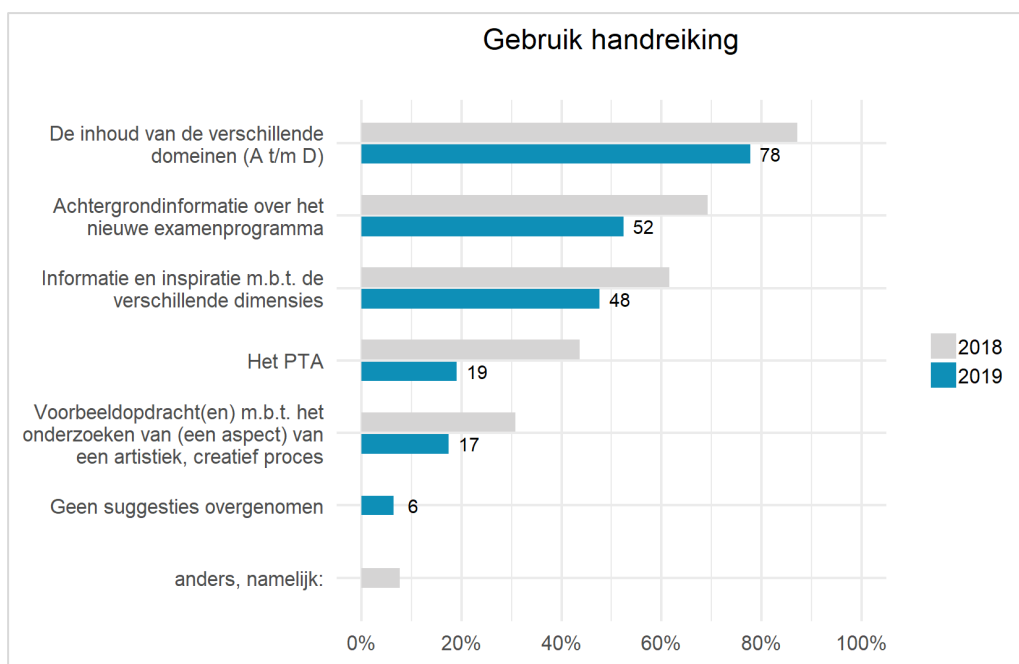
3.1 De onderwijspraktijk

Hieronder staan de reacties van de gevraagde docenten op vragen die gericht zijn op de uitvoering van het beoogde examenprogramma CKV havo/vwo. Het betreft vragen over hoe zij zich hebben voorbereid op de invoering of hoe zij de verschillende domeinen van het examenprogramma hebben geïnterpreteerd en vertaald richting onderwijs en de beoordeling van CKV. Hieronder staan eerst de uitwerkingen per vraag, de koppeling van de respons richting de vier onderzoeksvragen staat in hoofdstuk 5.

3.1.1 Voorbereiding invoering

Gebruik handreiking schoolexamen

SLO heeft docenten CKV gevraagd naar het gebruik van de digitale handreiking CKV³. Figuur 4 toont welke onderdelen zij van deze SLO-handreiking hebben gebruikt bij het invoeren van CKV.

Figuur 4: Informatie en suggesties overgenomen van de digitale handreiking CKV, resultaten van de huidige (n=63) en de startmeting (n=42).

In Figuur 4 is te zien dat bijna alle docenten een onderdeel van de handreiking gebruikten ten behoeve van de invoering van CKV: slechts 6% heeft geen suggesties overgenomen. In de vorige meting was dit niet expliciet gevraagd, en meerdere docenten (n=13) hebben deze vraag toen overgeslagen.

De docenten gebruiken de handreiking voornamelijk voor informatie over de verschillende domeinen (78%). Andere veelgebruikte rubrieken betreffen de achtergrondinformatie over het nieuwe examenprogramma CKV (52%) en informatie en inspiratie met betrekking tot de verschillende dimensies (48%).

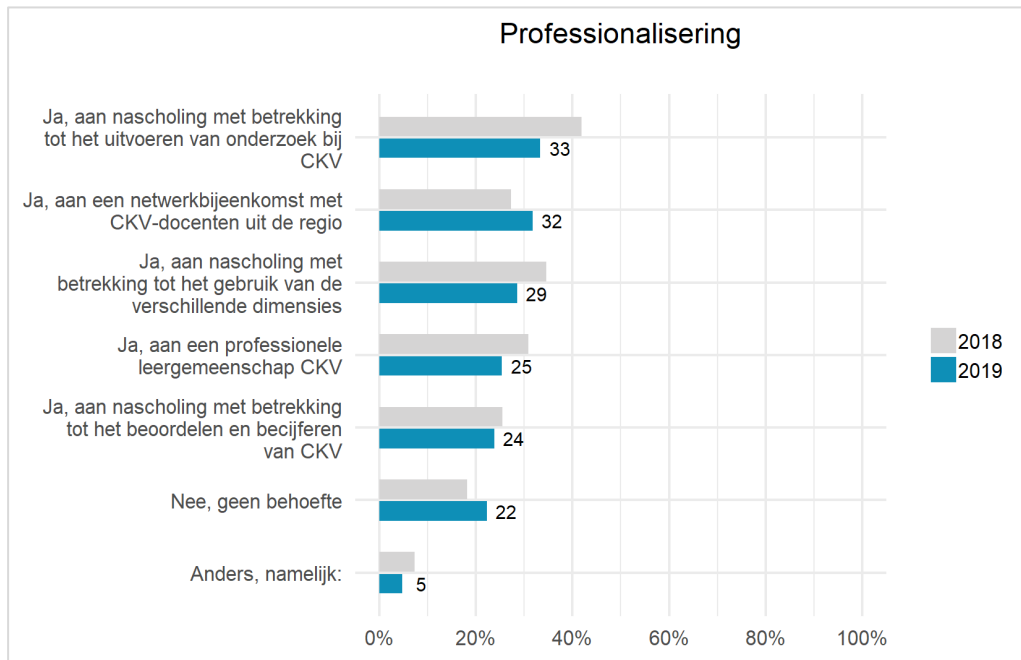
In vergelijking met de startmeting van vorig jaar is het gebruik van bepaalde onderdelen van de digitale handreiking afgenomen: het grootste verschil is bij het PTA (25% lager) en ook bij de behoefte aan achtergrondinformatie (17% lager).

³ <http://handreikingschoolexamen.slo.nl/ckv>

Behoeftte aan professionalisering

SLO heeft docenten CKV gevraagd in hoeverre zij behoefte hebben aan enige vorm van professionalisering.

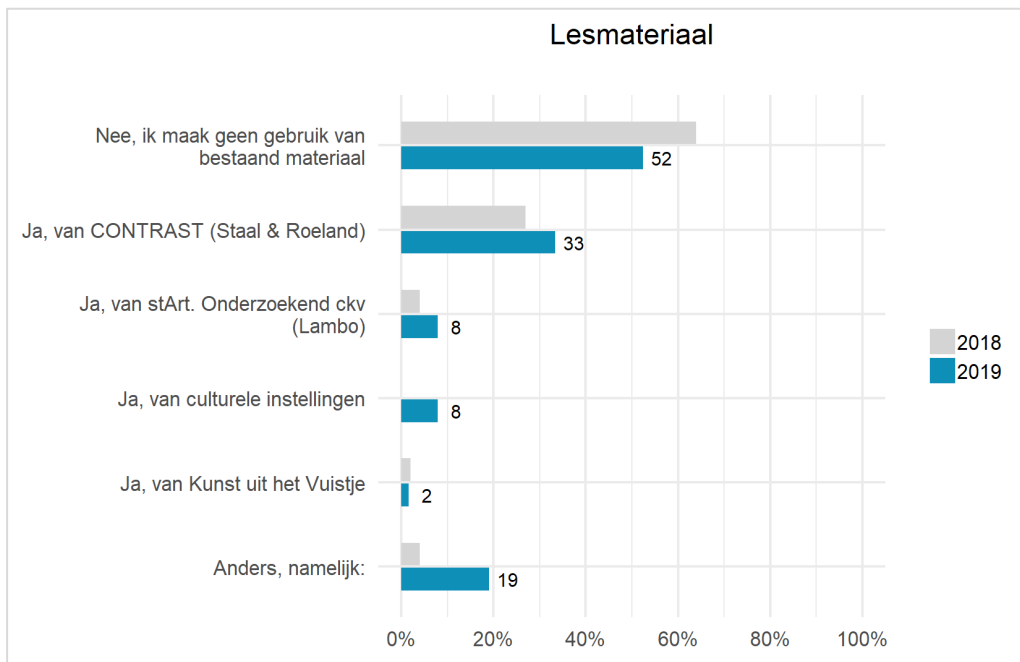

Figuur 5: Professionalisering (n=63).

Ruim 70% van de docenten heeft behoefte aan nascholing; meer specifiek gaat het om het uitvoeren van onderzoek bij CKV (33%), het gebruik van verschillende dimensies (29%) en het beoordelen en becijferen van CKV (24%). Ook zijn er docenten die aangeven dat ze behoefte hebben aan het onderling uitwisselen van ervaringen tijdens netwerkbijeenkomst met CKV- docenten (32%) of willen meedoen aan een professionele leergemeenschap (25%). Onder 'anders' (5%) wordt opgemerkt dat er al enige vorm van nascholing heeft plaatsgevonden. 22% van de respondenten heeft geen behoefte aan nascholing (zie Figuur 5). In vergelijking met de startmeting 2018 zijn er geen opvallende verschillen.

Lesmateriaal

Bij CKV werken docenten vaak vanuit het principe van *blended learning*. Ze zetten zowel materiaal in van methodemakers, educatieve diensten van musea en culturele instellingen, als materiaal dat ze zelf hebben ontwikkeld en/of samengesteld. In de Monitor 2019 is hen de vraag voorgelegd welke materialen ze gebruiken voor het nieuwe CKV.

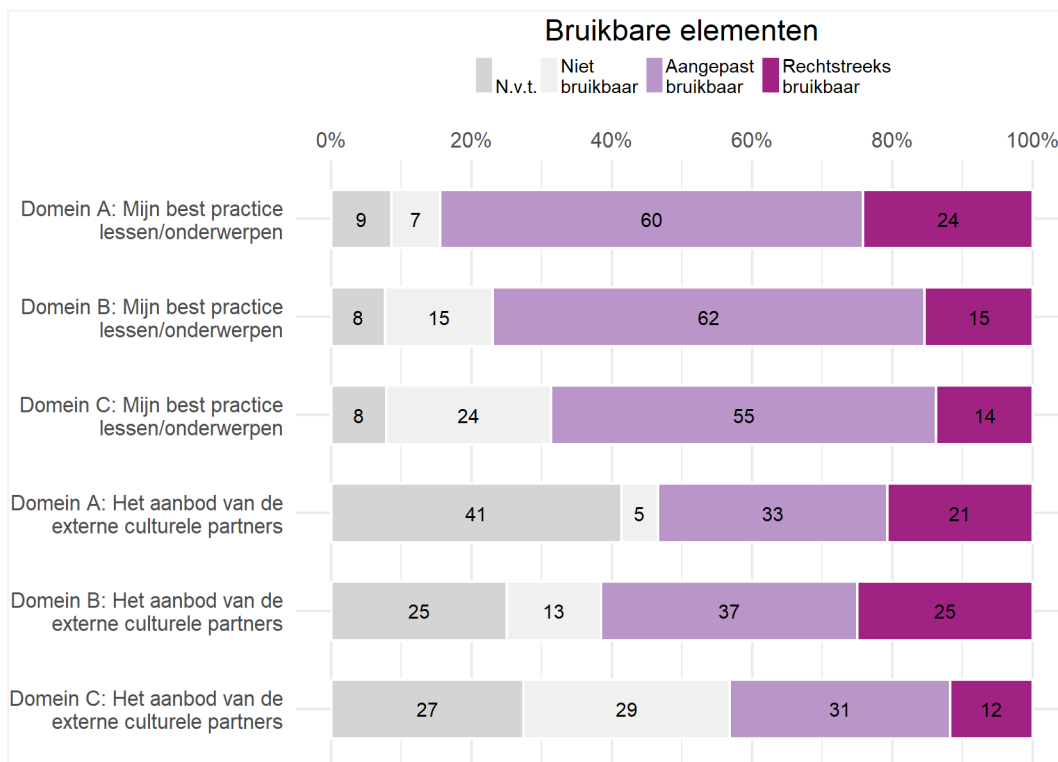

Figuur 6: Lesmateriaal (n=63)

In Figuur 6 is te zien dat iets meer dan de helft van de docenten (52%) geen bestaande lesmethode voor CKV gebruikt. Van de bestaande lesmethodes is *Contrast* de meest gebruikte (33%). Docenten maken ook gebruik van materiaal van culturele instellingen (8%). Onder 'anders'(19%) wordt genoemd: inspiratie van SLO, bestaande methodes, YouTube en Schooltv. De grootste groep van de respondenten die 'anders' heeft ingevuld maakt gebruik van eigen materiaal.

3.1.2 Focus op domeinen

De docenten zijn gevraagd naar hun bevindingen en ervaringen met het behandelen van de vier verschillende domeinen uit het examenprogramma CKV (domein A Verkennen, domein B Verbreden, domein C Verdiepen en domein D Verbinden). Per domein zijn hun vragen en/of stellingen voorgelegd, de respons is hieronder gevisualiseerd.

Figuur 7: Bruikbare elementen. Samengestelde figuur van terugkerende vraag bij domein A (n=55), domein B (n=52) en domein C (n=48).

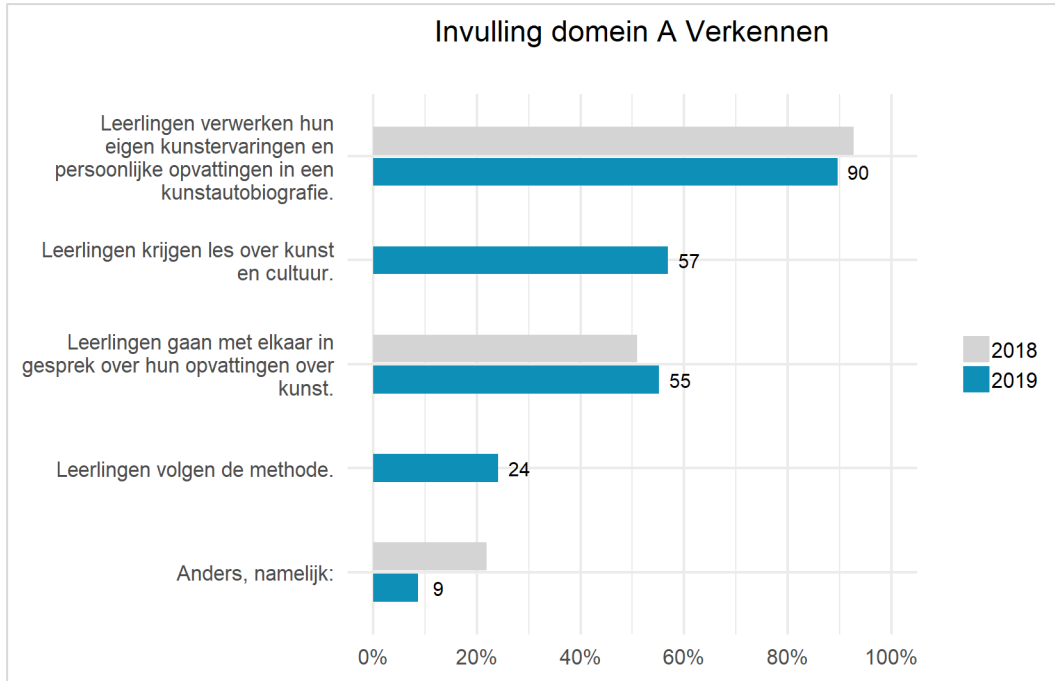
Voor domein A gebruikt 84% van de docenten hun eerder ontwikkelde *best practice*-lessen. Hiervan was 24% direct bruikbaar en bij 60% moest een en ander aangepast worden. Voor domein B is dat percentage iets lager, namelijk 77%. Het deel dat direct te gebruiken is ligt op 15% en bij 62% was er aanpassing nodig. Voor domein C gaat het om 69% van de docenten die de best practice-lessen kan gebruiken, waarvan 55% in aangepaste vorm en 14 % direct bruikbaar.

Ruim de helft (54%) van de docenten heeft voor domein A het aanbod van externe partners aangepast (33%) of direct zonder wijziging (21%) kunnen hergebruiken. Voor domein B heeft 62% van de docenten het aanbod van externe partners aangepast (37%) of rechtstreeks (25%) kunnen hergebruiken. Bij domein C heeft 43% van de docenten het aanbod van externe partners aangepast (31%) of zonder wijziging (12%) kunnen hergebruiken.

Wanneer we de categorie 'aangepast bruikbaar' en 'rechtstreeks bruikbaar' samenvoegen voor alle domeinen, maakt Figuur 7 duidelijk dat 75% van de best practices en 50% van het aanbod van culturele partners direct benut kan worden.

Domein A Verkennen

SLO heeft docenten gevraagd op welke manier ze invulling geven aan domein A, het domein waarin de leerlingen verkennen wat ze tot dan toe hebben opgebouwd aan kennis en ervaring met betrekking tot kunst en cultuur.

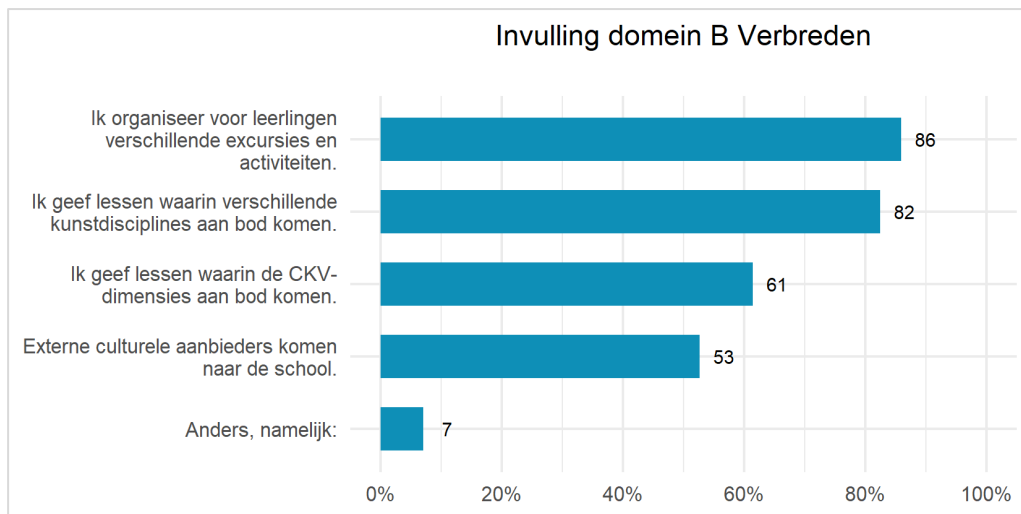

Figuur 8: Invulling domein A Verkennen (n=58)

In domein A laat 90% van de docenten de leerlingen hun (eerdere) kunstervaringen en opvattingen verwerken in een kunstautobiografie. Bij 57% krijgen de leerlingen les over kunst en cultuur. Dit item was overigens in 2018 niet expliciet in de vragenlijst opgenomen maar kwam naar voren als een van de antwoorden in de categorie 'anders'.

Ruim de helft van de docenten (55%) geeft aan dat hun leerlingen met elkaar in gesprek gaan over hun kunstervaringen. Bij 'anders' (9%) geven de docenten bijvoorbeeld aan dat de leerlingen praktisch aan de slag gaan met verschillende disciplines, ze een workshop van professionals/kunstenaars volgen of hun eigen kunstervaringen en persoonlijke opvattingen in een vlog verwerken.

Domein B Verbreden

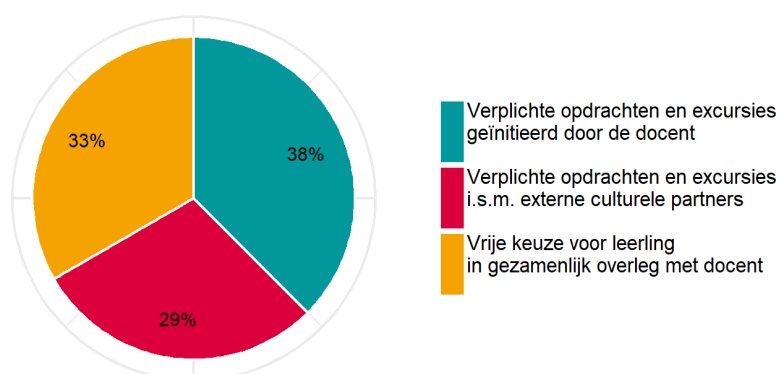

Figuur 9: Invulling domein B Verbreden (n=54)

Zoals uit Figuur 9 blijkt, geven de bevroegde docenten aan dat ze in domein B excursies en activiteiten organiseren (86%), en lessen geven waarin verschillende kunstdisciplines aan bod komen (82%). De dimensies komen bij 61% van de lessen aan bod. Ruim de helft (53%) van de docenten geeft aan dat externe culturele aanbieders naar school komen.

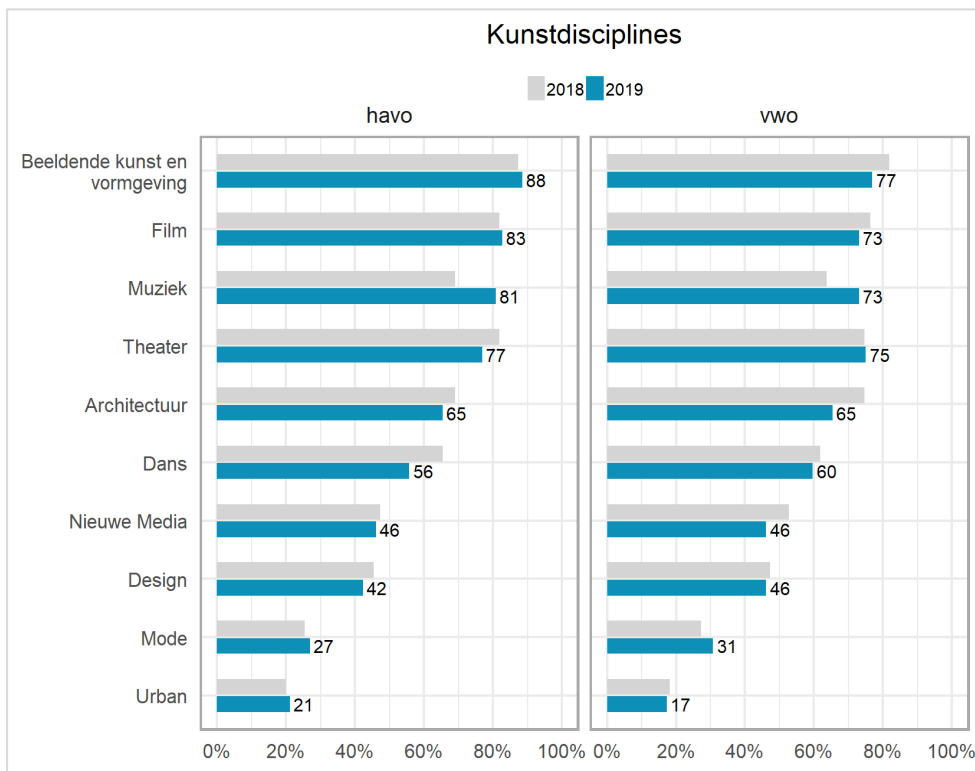
Uit 'anders' wordt duidelijk dat leerlingen binnen dit domein meer eigen inbreng krijgen. Denk aan het presenteren van een eigen voorbeeld bij een kunstdiscipline, het uitvoeren van kennisopdrachten of het formuleren van een eigen leervraag.

SLO heeft ook open vragen gesteld aan de docent, bijvoorbeeld: hoe stimuleren docenten hun leerlingen om buiten hun eigen comfortzone te gaan? Deze antwoorden zijn gerubriceerd in drie categorieën, zie onderstaand figuur 10.

Figuur 10: Werkwijze van docenten.

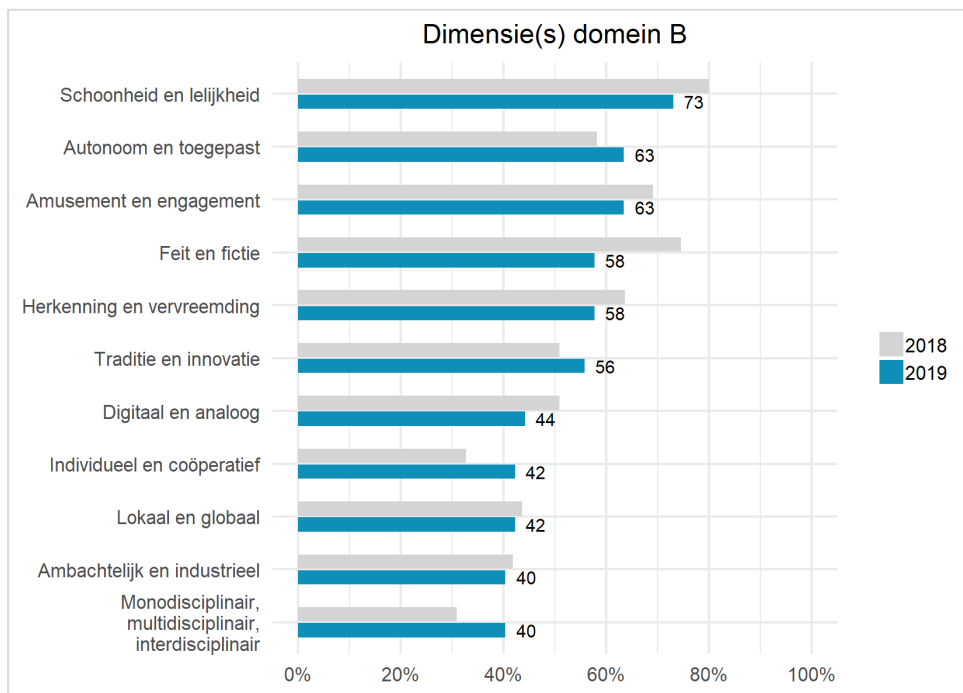
Opvallend is dat de docenten de grootste aanjagers zijn bij het stimuleren van leerlingen om buiten de voor hun bekende kunstwereld te treden. Ze maken daarbij gebruik van (eigen) materiaal wat geënt is op het nieuwe examenprogramma (n=18). Tevens zorgen docenten voor inspiratie door eigentijdse, actuele voorbeelden uit de praktijk aan te bieden die goed aansluiten bij de leefwereld van de leerlingen. Docenten maken ook gebruik van het aanbod van externe culturele partners (n=14). In de laatste categorie hebben leerlingen de mogelijkheid om zelf een kunstdiscipline te kiezen en/of hun eigen onderzoeksvraag te formuleren. Ze gaan bijvoorbeeld in gesprek met kunstenaars, ze kiezen zelf een voorstelling of workshop.

Figuur 11: Kunstdisciplines. Aanbod in havo (n=46) en vwo (n=45).

In Figuur 11 is te zien dat voor havo en vwo de discipline beeldende kunst en vormgeving het meest wordt aangeboden (respectievelijk 88% en 77%). Bij havo volgt film (83%) en bij vwo theater (75%). Het aanbod van disciplines komt in populariteit grotendeels overeen voor havo en vwo: de top 4 bestaat uit dezelfde disciplines. Bijna alle scholen bieden conform het examenprogramma, minimaal drie disciplines aan voor havo en vier voor vwo. Eén school wijkt af van het voorgeschreven examenprogramma en biedt bij vwo drie disciplines aan in plaats van de verplichte vier.

In Domein B Verbreden, beschrijft het examenprogramma 11 dimensies. In Figuur 12 is te zien welke dimensies de bevroegde docenten in hun les aanbieden.

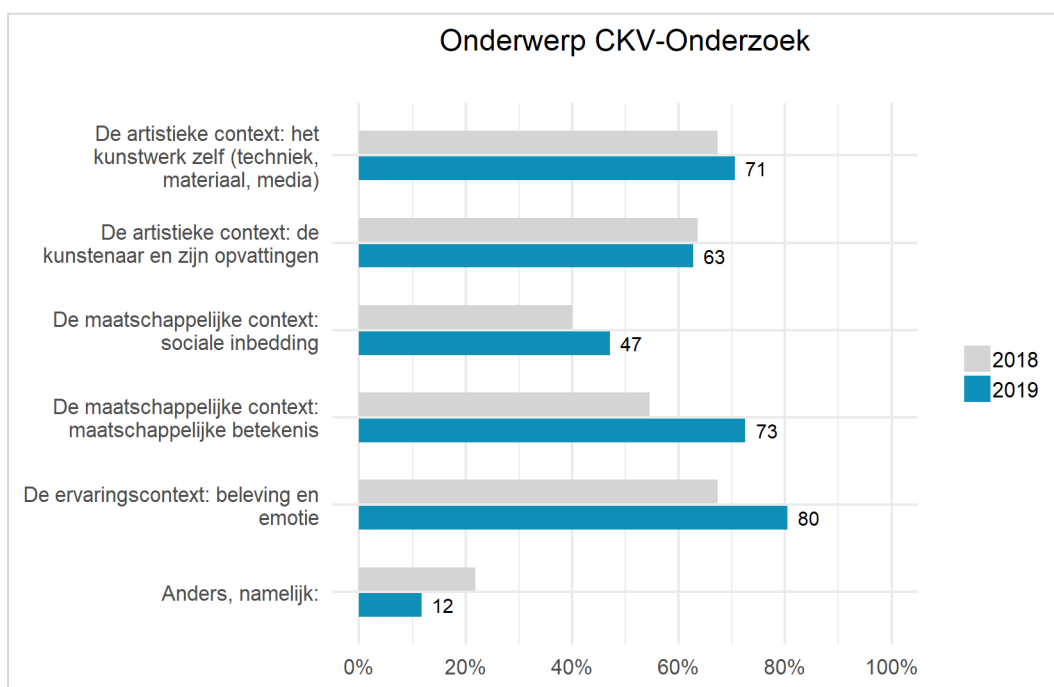
Figuur 12: Dimensies die op de scholen worden aangeboden (n=52).

In vergelijking met 2018 staat de dimensie Schoonheid en lelijkheid (73%) bovenaan, gevolgd door Autonoom en toegepast (63%) en Amusement en engagement (63%). Er zijn negen docenten (17%) die alle 11 dimensies aanbieden. 42% van de docenten (n= 22) biedt 5,6,7 of 8 dimensies aan; 40% van de docenten (n=21) biedt 4 of minder dimensies aan. In vergelijking met de vorige meting lijkt het er op dat de keuze voor de behandelde dimensies breder is uitgesmeerd: startmeting 80% voor 3-7 dimensies ten opzichte van de huidige meting 81% voor 2-8 dimensies.

Domein C Verdiepen

In domein C voeren leerlingen onder meer CKV-onderzoek uit. Aan docenten is gevraagd welke context(en) centraal stonden bij de onderwerpkeuze en de geformuleerde onderzoeksvraag.

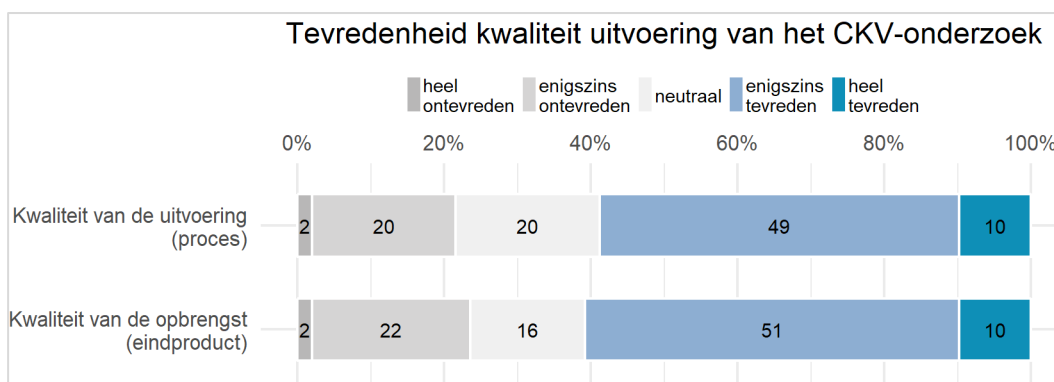

Figuur 13: Onderwerpen binnen CKV-onderzoek (n=48).

Figuur 13 laat zien dat de docenten aangeven dat de meeste leerlingen hun onderzoek richten op de ervaringscontext (80%), dat lijkt hoger dan bij de startmeting. Vervolgens geven de docenten aan dat het onderzoek van leerlingen zich op de artistieke context (kunstwerk 71%), de maatschappelijke context (maatschappelijke betekenis 73%) en de artistieke context (kunstenaar 63%) richt. Bij de maatschappelijke context is zichtbaar dat de sociale inbedding het minst wordt onderzocht (47%). De keuze voor de maatschappelijke betekenis lijkt hoger te zijn dan in de startmeting. Onder 'anders' wordt bijvoorbeeld aangegeven dat de leerling werkt aan een meesterproef of werkt aan een onderzoeksopdracht naar eigen keuze.

Tevredenheid over het onderzoek bij CKV

Binnen domein C voeren de leerlingen onderzoek uit. De tevredenheid van de docenten met het proces en het eindproduct hiervan wordt getoond in Figuur 14.

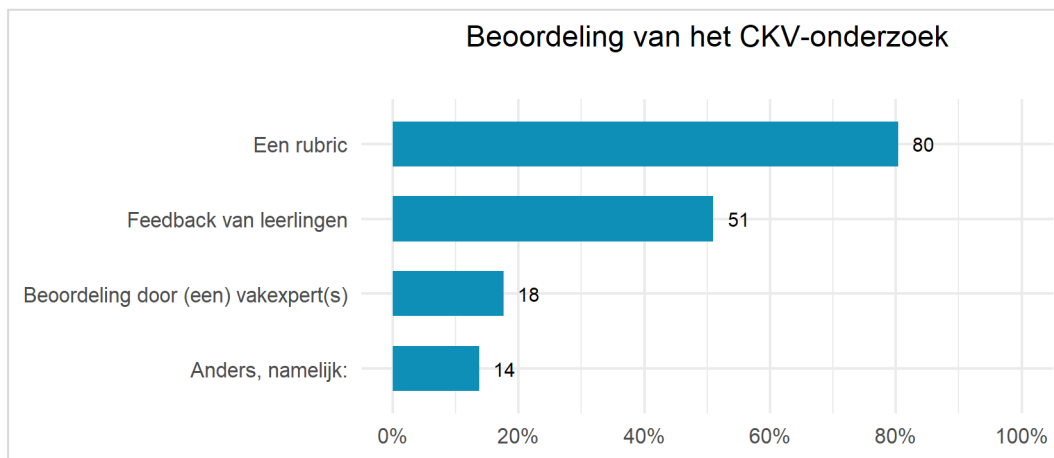

Figuur 14: Tevredenheid over de uitvoering onderzoek (n=51).

In de figuur is zichtbaar dat de meeste docenten tevreden zijn over zowel het proces (49% enigszins en 10% heel tevreden) als het eindproduct (51% enigszins en 10% heel tevreden). Ongeveer een kwart van de docenten is enigszins ontevreden waarvan 20% over het proces, en 22% over het eindproduct. Een enkele docent is heel ontevreden, er is in de vragenlijst niet gevraagd naar de mogelijke oorzaken hiervan.

Beoordeling CKV-onderzoek

Figuur 15 laat zien op welke manier de docenten het CKV-onderzoek beoordelen.

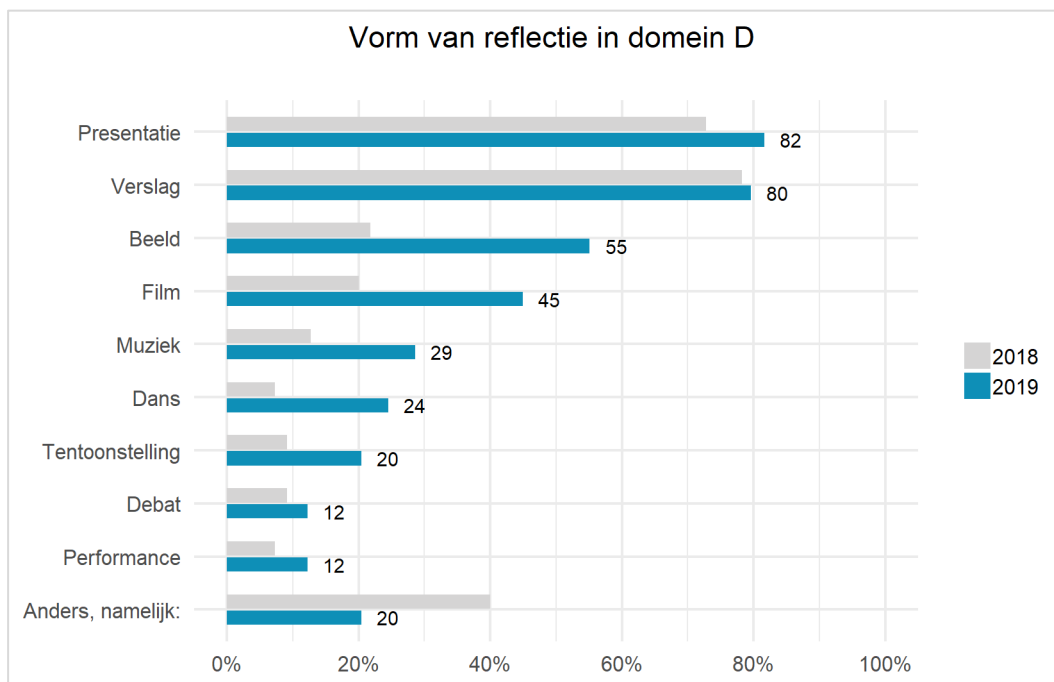

Figuur 15: Beoordeling CKV-onderzoek (meerdere antwoorden mogelijk)..

Het grootste deel van de docenten beoordeelt het CKV-onderzoek aan de hand van een rubric (80%), en de helft doet dit (ook) aan de hand van feedback van leerlingen (51%). Een klein deel van de docenten zet vakexperts in om het onderzoek te laten (mee)beoordelen. Bij 'anders' wordt onder meer genoemd dat docenten samen met collega's criteria opstellen en tijdens de beoordeling met elkaar afstemmen. Er worden ook beoordelings- en/of feedbackformulieren gebruikt. Een enkele docent bepaalt zelf het cijfer.

Domein D Verbinden

Er zijn veel manieren om de inhoud van de verschillende domeinen aan elkaar te verbinden en bijvoorbeeld de leerlingen te laten reflecteren op wat ze tijdens CKV ervaren en geleerd hebben. Aan docenten is gevraagd op welke manier hun leerlingen hierop kunnen reflecteren.

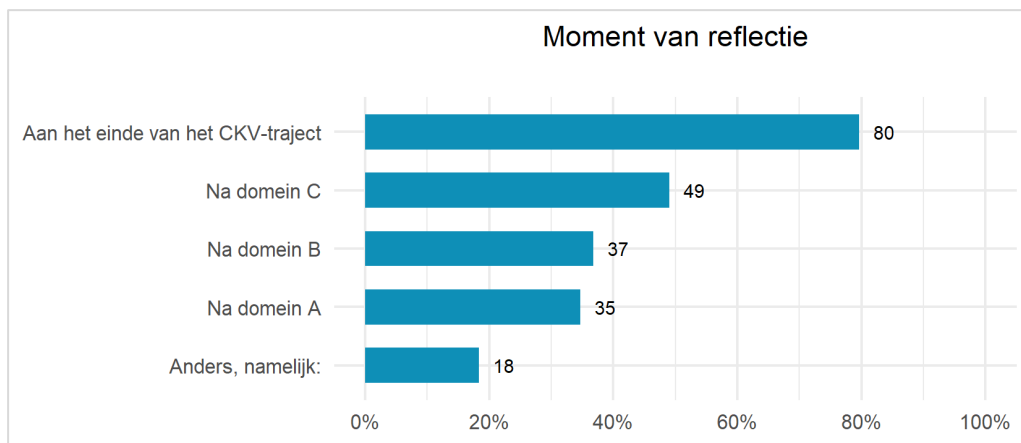

Figuur 16: Wijze van reflectie (n=46).

Uit Figuur 16 wordt duidelijk dat reflectie vooral plaats vindt doordat leerlingen een presentatie geven (82%) of doordat ze een verslag schrijven (80%). Er zijn 8 docenten die aangeven dat ze één manier van reflectie inzetten (verslag n=4, presentatie n=4), de overige docenten bieden meerdere vormen van reflectie aan. Naast de reflectievormen zoals die in de meerkeuzevraag zijn opgenomen wordt door docenten ook genoemd: website, tijdschrift, graphic novel, praktisch werkstuk of klassikaal gesprek. Op basis van de respons lijkt het erop dat, naast presentatie en verslag, de andere vormen van reflectie zijn toegenomen, bijvoorbeeld met behulp van beeld (33%), film (26%), muziek (17%), dans (17%) en tentoonstelling (12%).

Moment van reflectie voor domein D

SLO heeft de docenten CKV ook gevraagd wanneer er momenten voor reflectie zijn.

Figuur 17: Moment van reflectie (n=46).

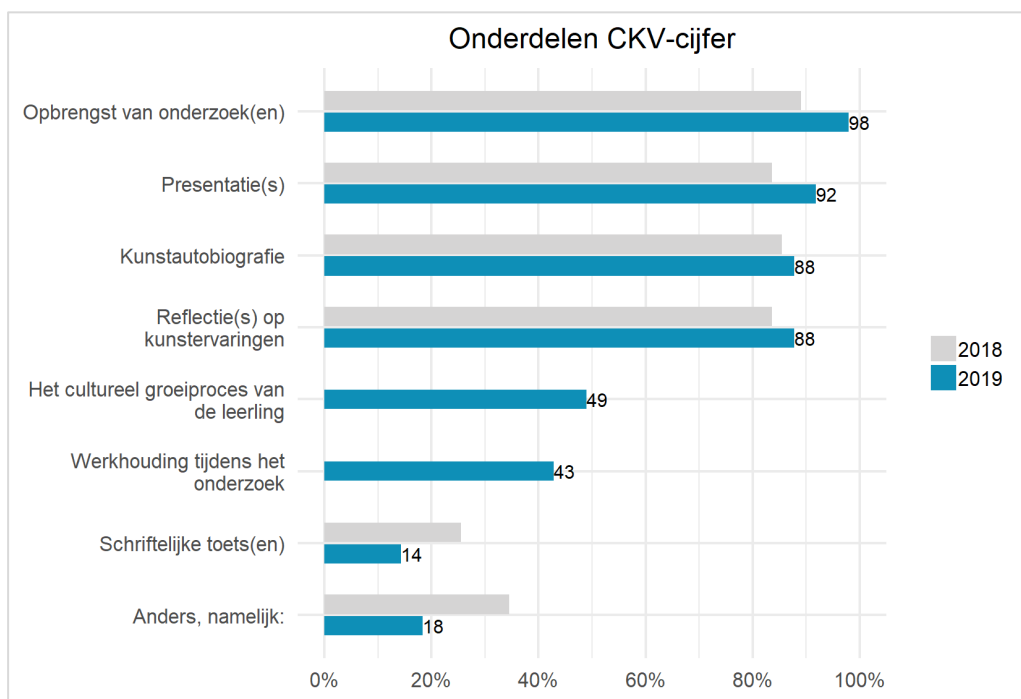
In Figuur 17 is te zien dat het grootste deel van de docenten hun leerlingen aan het einde van het CKV-traject (78%) laat reflecteren. Iets minder dan de helft doet dat na domein C (46%) en ongeveer een derde van de docenten doet dat na domein A (35%) of domein B (35%). Onder 'anders, namelijk' geven 9 docenten aan dat reflectie plaatsvindt na elk domein, voorstelling en/of opdracht.

Op de vraag of het reflecteren inzicht geeft in wat leerlingen geleerd hebben, antwoordt 78% van de docenten (40 van de 51) ja en 22% (11 docenten) nee. Bij deze laatste categorie wordt aangegeven dat leerlingen oppervlakkige en/of sociaal wenselijke antwoorden geven, waardoor reflectie 'een trucje' of 'een administratief blok aan het been' wordt.

Daarentegen geven de ja-zeggers aan dat leerlingen door reflectie gedwongen worden om terug te kijken op hun ervaringen. Doordat leerlingen dit in eigen woorden herformuleren, staan ze opnieuw stil bij wat ze hebben ontdekt, geleerd en (mee-)gemaakt. Ook benadrukken docenten dat leerlingen door CKV nieuwe inzichten hebben verkregen op het gebied van kunst en cultuur en dat leerlingen zich bewust zijn geworden wat kunst en cultuur voor hen betekent. Een docent geeft expliciet aan dat door het inbouwen van reflectiemomenten leerlingen hun culturele groei in beeld brengen.

3.1.3 Beoordeling

Het nieuwe examenprogramma CKV havo/vwo wordt afgesloten met een cijfer dat meetelt in het combinatiecijfer.

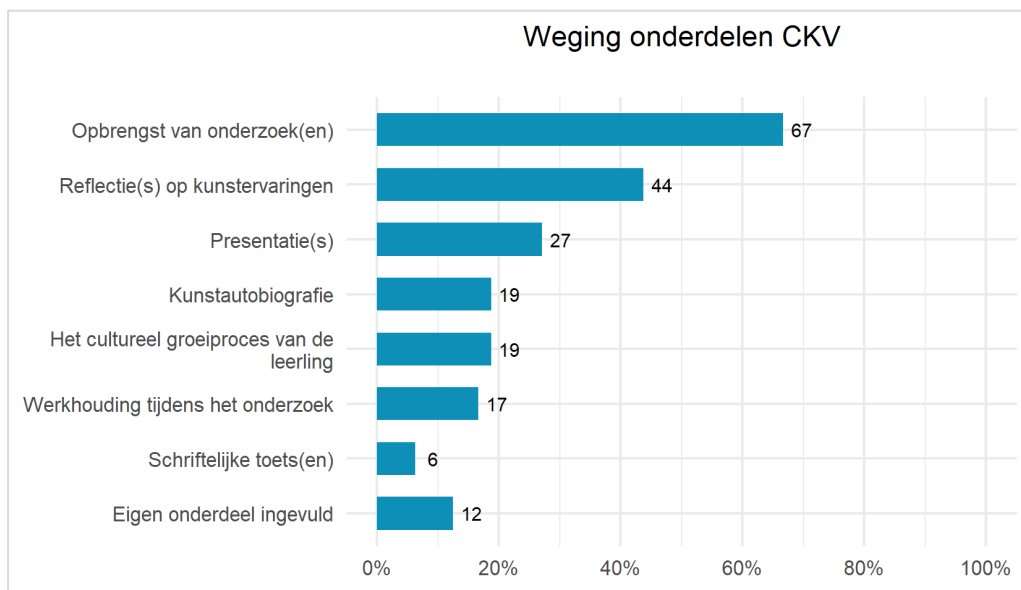

Figuur 18: Elementen van het CKV-cijfer. Meerdere antwoorden zijn mogelijk.

In Figuur 18 is te zien dat bij bijna alle docenten de opbrengst van onderzoek(en) (98%) en presentatie(s) (92%) een belangrijk onderdeel is van het cijfer voor CKV. Een groot deel van de docenten neemt ook de kunstautobiografie (82%) of de reflecties op kunstervaringen (82%) mee in het cijfer. Schriftelijke toetsen zijn bij 14% van de docenten een onderdeel van het cijfer, dat is lager dan tijdens de startmeting (26%). Onder 'anders' (18%) wordt genoemd: het beoordelen van onderzoekvaardigheden, een mondelinge bespreking van het kunstdossier en verschillende opdrachten over bijvoorbeeld dimensies en kunstdisciplines uit het opdrachtenboek. Daarnaast geeft een docent aan dat een artistieke groepsopdracht (het maken van een film) beoordeeld wordt. Een ander kent de leerling punten toe in zijn rol als goed toeschouwer. In deze Monitor 2019 is het cultureel groeiproces van de leerling als keuzeoptie toegevoegd aan deze vraag en is niet zoals in Monitor 2018 gepresenteerd als een stelling.

Weging elementen CKV-cijfer

In Figuur 19 is te zien welke onderdelen bij de bevroegde docenten het zwaarste meewegen voor het CKV-cijfer. De docenten konden hierbij minimaal 1 en maximaal 3 onderdelen aanvinken.

Figuur 19: Weging onderdelen CKV.

In de figuur is te zien dat de categorieën opbrengst van onderzoeken (67%) en de reflectie op kunstervaringen (42%) hoog scoren. Dit ligt voor de hand aangezien het uitvoeren van CKV-onderzoek en het doorlopend reflecteren op kunstervaringen belangrijke elementen in het vernieuwde examenprogramma CKV havo/vwo zijn.

3.2 Onderwijsbaarheid, toetsbaarheid en haalbaarheid

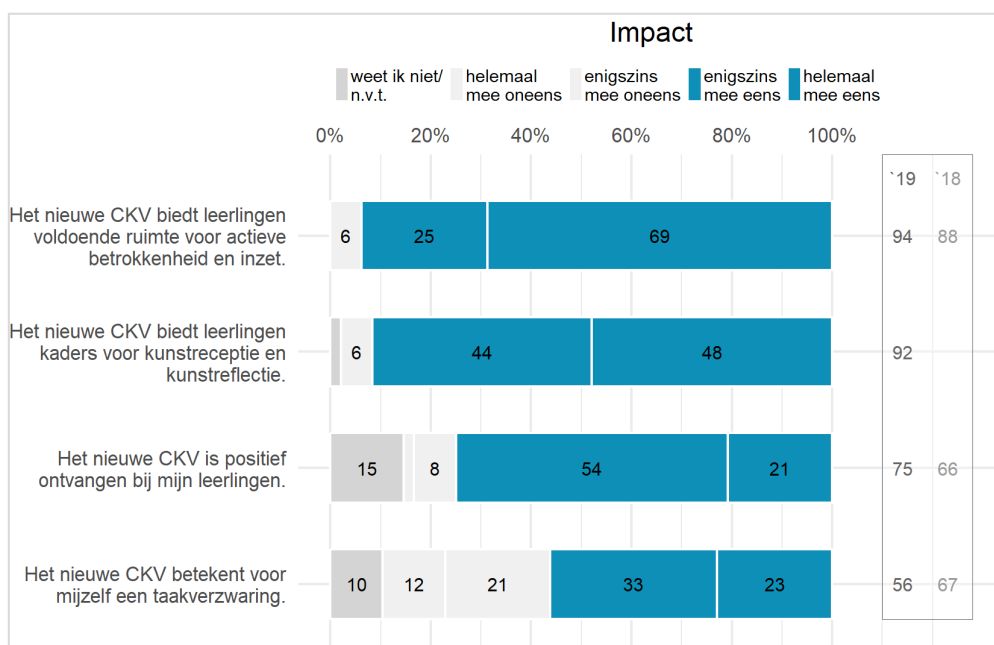
In het laatste deel van de vragenlijst beantwoordden de docenten stellingen over wat zij vinden van het nieuwe CKV-programma. Ze konden aangeven in hoeverre ze het eens zijn met stellingen over onderwijsbaarheid, haalbaarheid en toetsbaarheid.

De stellingen zijn beantwoord door 48 docenten. Bij elke stelling konden de docenten hun mening uitdrukken op een vierpuntschaal (helemaal mee oneens – enigszins mee oneens – enigszins mee eens – helemaal mee eens) en de extra optie weet ik niet / n.v.t.

Ter bevordering van het leesgemak worden de antwoorden van de docenten in de tekstuele uitleg gereduceerd tot eens (voor enigszins en helemaal mee eens) en oneens (voor enigszins en helemaal mee oneens). In de figuren is de nuance zichtbaar. De getallen in het kader naast de figuur tonen het opgetelde percentage 'eens' in de huidige meting (2019) en in de startmeting (2018). Als er geen getal staat, is de stelling niet voorgelegd in de meting 2018.

De impact van het nieuwe examenprogramma

De stellingenreeks begint met de impact van het nieuwe programma op leerling en docent (zie Figuur 20).

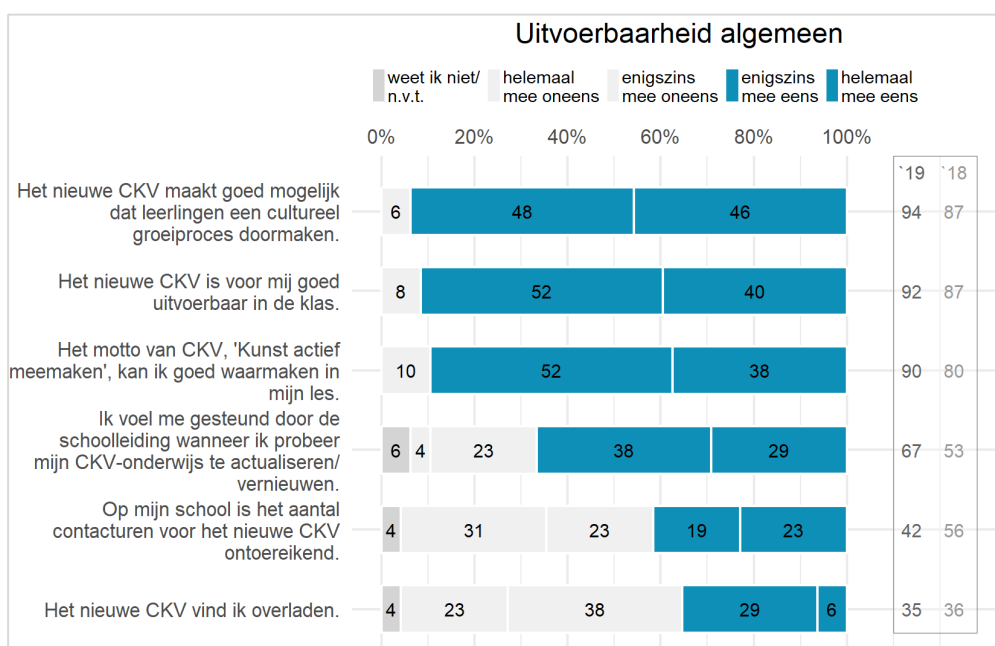

Figuur 20: Stellingen met betrekking tot de impact van het nieuwe examenprogramma.

Bijna alle docenten vinden dat leerlingen voldoende ruimte geboden wordt voor actieve betrokkenheid en inzet (94%) en kaders voor kunstreceptie en –reflectie (92%). 75% van de docenten geeft aan dat het nieuwe CKV positief ontvangen is door de leerlingen. Voor iets meer dan de helft van de docenten betekent het nieuwe CKV-programma een taakverzwaring (56%). Vergelijken met de monitor van 2018 lijken docenten het minder vaak eens te zijn met de stelling dat CKV een taakverzwaring betekent (11% lager namelijk 56% eens in de huidige meting versus 67% eens in de startmeting).

3.2.1 Onderwijsbaarheid

Figuur 21 toont stellingen met betrekking tot algemene uitvoerbaarheid van het examenprogramma CKV havo/vwo.

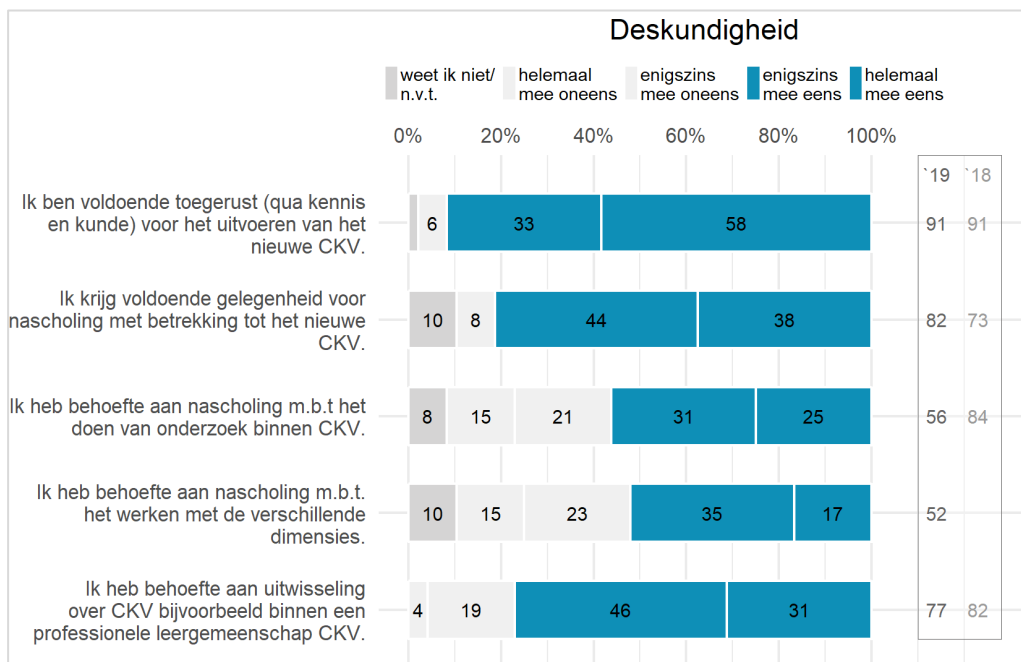

Figuur 21: Stellingen met betrekking tot uitvoerbaarheid.

Bijna alle docenten (94%) onderschrijven dat leerlingen in het nieuwe CKV-programma een cultureel groeiproces kunnen doormaken en dat het nieuwe CKV goed uitvoerbaar is in de klas (92%). Het motto 'kunst actief meemaken', is voor 90% van de docenten goed waar te maken (in 2018 80%). Wanneer het gaat om het vernieuwen of actualiseren van het CKV-programma, voelt twee derde van de docenten (67%) zich gesteund door de schoolleiding. Dit was tijdens de vorige meting bij 53% van de docenten het geval. Vond in de startmeting nog meer dan de helft van de docenten (56%) het aantal contacturen voor CKV ontoereikend, bij de huidige meting is dat percentage gedaald tot 42%. Ongeveer een derde van de docenten vindt het nieuwe CKV overladen (35%).

Deskundigheid

In de Monitor is docenten ook gevraagd naar hoe zij hun eigen deskundigheid met betrekking tot het geven van CKV inschatten. In Figuur 22 wordt zichtbaar hoe zij op de voorgelegde stellingen hebben gereageerd.

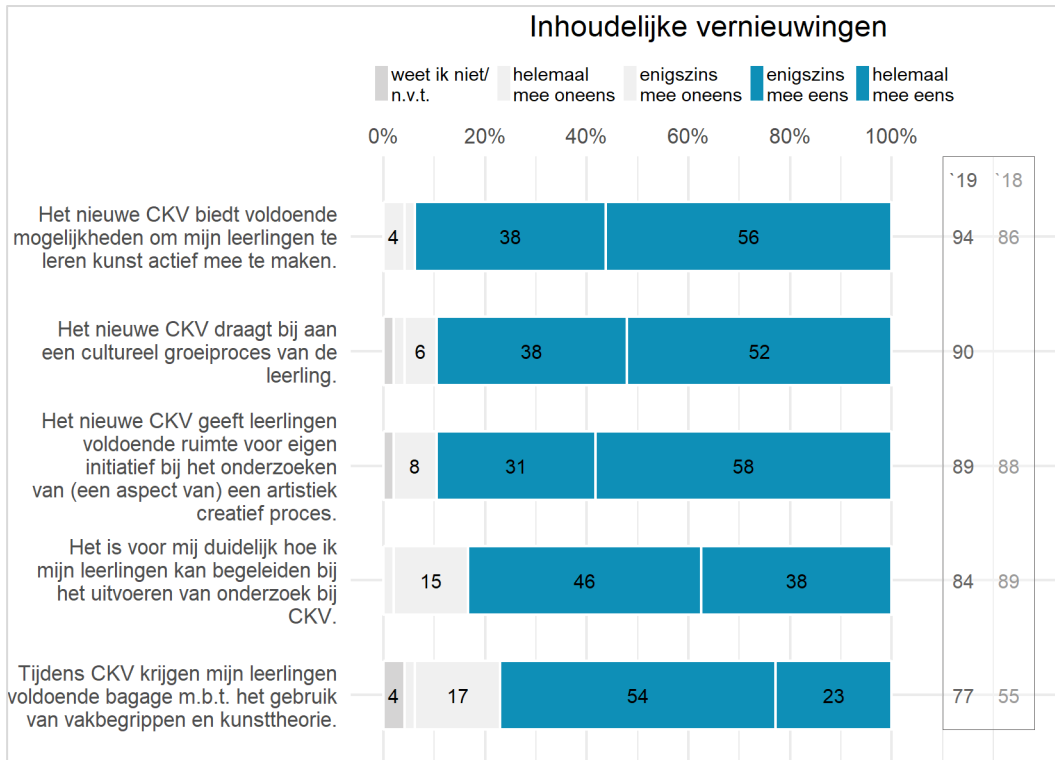
Figuur 22: Stellingen met betrekking tot deskundigheid.

Het grootste deel van de docenten vindt net als vorig jaar, dat ze voldoende toegerust zijn voor het uitvoeren van nieuwe CKV (91%). Voor 82% van de docenten is er voldoende gelegenheid tot nascholing, dat is 10% meer dan in de vorige meting. Ongeveer de helft van de docenten (56%) heeft behoefte aan nascholing over het doen van CKV-onderzoek (dat was 84% in 2018), of aan het werken met de verschillende dimensies (52%). Ruim drie kwart van de docenten blijft behoefte houden aan uitwisseling over CKV binnen bijvoorbeeld een professionele leergemeenschap CKV (77%).

3.2.2 Haalbaarheid

De docenten kregen stellingen voorgelegd over de haalbaarheid van de inhoudelijke vernieuwing van het examenprogramma; zie Figuur 23 voor de reacties die zij hebben gegeven.

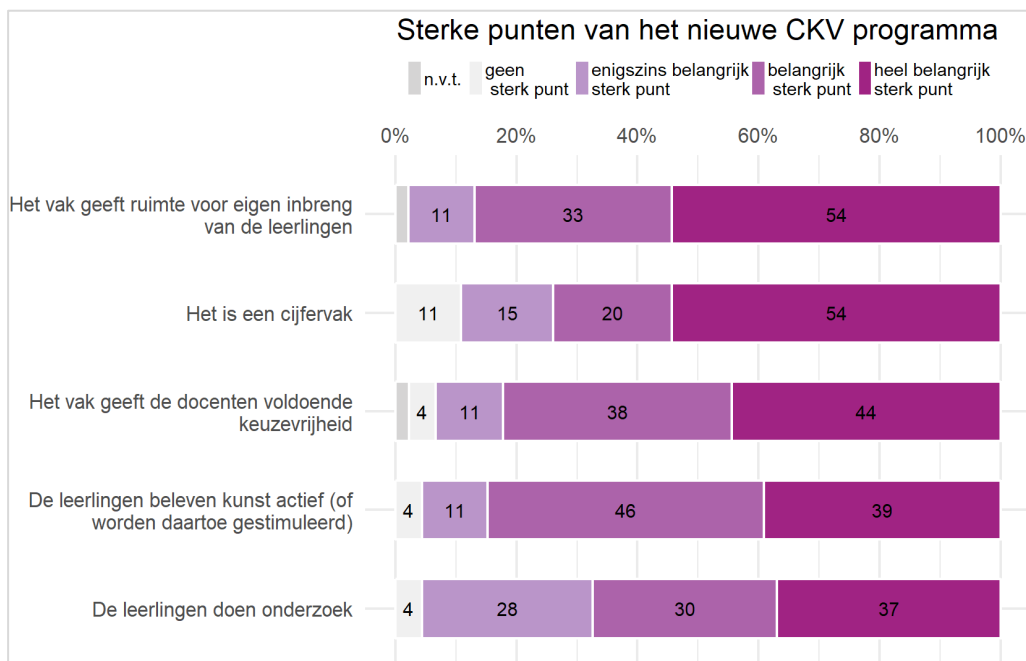
Figuur 23: Stellingen met betrekking tot inhoudelijke vernieuwingen.

Bijna alle docenten (96%) vinden dat het nieuwe CKV de leerlingen mogelijkheden biedt om te leren kunst actief mee te maken (dat was 86% in 2018) en dat het bijdraagt aan een cultureel groeiproces van de leerling (90%). Deze laatste stelling is overigens in 2018 niet in de vragenlijst voorgelegd.

Het nieuwe CKV geeft volgens de docenten de leerlingen ook voldoende ruimte voor eigen initiatief bij het onderzoeken van een artistiek creatief proces (89%). Voor de meeste docenten (84%) is het duidelijk hoe zij hun leerlingen kunnen begeleiden bij het uitvoeren van CKV-onderzoek. Ongeveer drie kwart van de docenten vindt dat het nieuwe CKV voldoende bagage meegeeft aan de leerlingen met betrekking tot het gebruik van vakbegrippen en kunsttheorie (77%), dat lijkt een behoorlijke toename te zijn ten opzichte van de startmeting (55%).

3.3 Sterke punten van het CKV-programma

In de startmeting werden de docenten gevraagd om twee sterke punten te noemen van het nieuwe examenprogramma CKV havo/vwo. In 2018 werd het doen van onderzoek het vaakst (49%) genoemd als sterk punt. Daarnaast werden toen als sterke punten genoemd: 'Kunst actief meemaken' (22%), CKV nu als cijfervak (22%), keuzevrijheid voor docenten (20%) en ruimte voor eigen inbreng van de leerlingen (13%). Deze sterke punten zijn in 2019 opnieuw voorgelegd aan de docenten, met daarbij de vraag hoe belangrijk zij elk van deze sterke punten vinden. De resultaten staan in Figuur 24.

Figuur 24: Sterke punten van het nieuwe examenprogramma CKV havo/vwo.

Over het algemeen is duidelijk dat de docenten de punten uit de startmeting nog steeds belangrijke sterke punten vinden. Veel docenten vinden het een (heel) belangrijk sterk punt dat CKV een cijfervak is geworden (74%). Verder scoren ruimte voor eigen inbreng van de leerlingen (87%), de keuzevrijheid voor de docenten (82%) en het stimuleren dat de leerlingen actief kunst beleven (85%) hoog. Ongeveer twee derde van de docenten noemt het doen van onderzoek een sterk punt (65%). Eén docent merkt op dat cijfers geven niet altijd recht doet aan de verschillende beginsituaties van leerlingen. Verder geven docenten aan dat het een sterk punt is dat je het lesprogramma kan aanpassen aan de situatie van de eigen school en kan aanhaken bij actuele voorstellingen. Het nieuwe CKV maakt verbinding mogelijk tussen professionele kunst en de wereld van de leerling, waardoor ook hun eigen cultuur onderdeel wordt van de les.

3.4 Respons op de open vraag

Aan het einde van de monitor hadden docenten de mogelijkheid om hun opmerkingen te plaatsen met betrekking tot het nieuwe CKV. De teneur van de opmerkingen is dat men het nieuwe CKV een verbetering vindt ten opzichte van het vorige examenprogramma CKV havo/vwo. Docenten hopen dat dit (nieuwe) vak nog lang blijft bestaan; het leert leerlingen onder andere om creatief te denken en maakt leerlingen bewuster van de betekenis van kunst en cultuur. De antwoorden op deze laatste open vraag bleken te clusteren in de categorie faciliteiten, becijferen/beoordelen en vakinhoud.

Faciliteiten

Er zijn scholen waar onvoldoende faciliteiten aanwezig zijn om het vak CKV goed uit te voeren. Denk hierbij aan de afwezigheid van goed geoutilleerde lokalen of een slechte inroosting van lessen.

Becijferen/beoordelen

Een docent betreurt het dat CKV nu is opgenomen in het combinatiecijfer, wellicht is hierdoor de status van het vak afgenomen en komen er meer calculerende leerlingen bij. Daarnaast merken docenten op dat het gezamenlijk overleggen met vakcollega's over de beoordeling goed werkt.

Vakinhoud

De vernieuwing van CKV heeft onder andere geleid tot een andere aanpak en andere lessen: van de oude klassikale les naar werken vanuit opdrachtinstructie. Dat is zowel hard werken voor de docent als voor de leerlingen. Echter, leraren vinden het feit dat leerlingen bijvoorbeeld zelf CKV-onderzoek doen (zoals is beschreven in domein C) een meerwaarde heeft.

Er is meer ruimte voor eigen inbreng en voorkeuren van leerlingen en ze worden gestimuleerd tot zelfstandig werken. Docenten staan soms versteld van de producten die leerlingen afleveren.

Naast ruimte voor eigen inbreng van leerlingen biedt CKV ook ruimte aan docenten voor eigen invulling van het vak (wat bij deze laatste groep weer voor inspiratie zorgt). Zo geeft een docent aan dat zijn school bij CKV de nadruk legt op het meemaken en ervaren van kunst, juist omdat de leerlingenpopulatie dit niet vanzelfsprekend vanuit huis meekrijgt

Enkele kritische kanttekeningen zijn gericht op de hoeveelheid stof en het uitvoeren van groot onderzoek (vergt veel tijd). Ook is de vraag of leerlingen (en docent) wel uit de voeten kunnen met het onderdeel 'dimensies'. Niet elke docent lijkt de dimensies expliciet in de les te benoemen of te behandelen. Een docent geeft aan dat CKV door leerlingen ervaren wordt als een niet belangrijk vak, het gevoel van moeten is te groot en roept (daarom) geen enthousiasme op.

De meerderheid van docenten is echter heel positief. De reacties variëren van: 'het nieuwe CKV is nog beter bruikbaar als opstap voor kunst algemeen' of het 'programma zit goed in elkaar', tot reacties als: 'het is een super leuk programma', 'fijn dat we geen verslagen van al die culturele activiteiten meer hoeven na te kijken' en 'wat een geweldig vak om te geven!'

4. Resultaten leerlingenvragenlijst

Het is voor het eerst dat ook de leerlingen direct zijn meegenomen in het onderzoek. SLO stelde de leerlingen twaalf vragen: ze kregen meerkeuzevragen, open vragen en stellingen voorgelegd.

De focus van de vragen lag op hun beleving van het vak CKV. Voorbeelden van vragen zijn: welke kunstdisciplines en dimensies komen aan bod bij CKV? Welke kunstervaring heeft het meeste indruk op je gemaakt (en waarom)? Kun je een voorbeeld geven van CKV-onderzoek dat je hebt uitgevoerd.

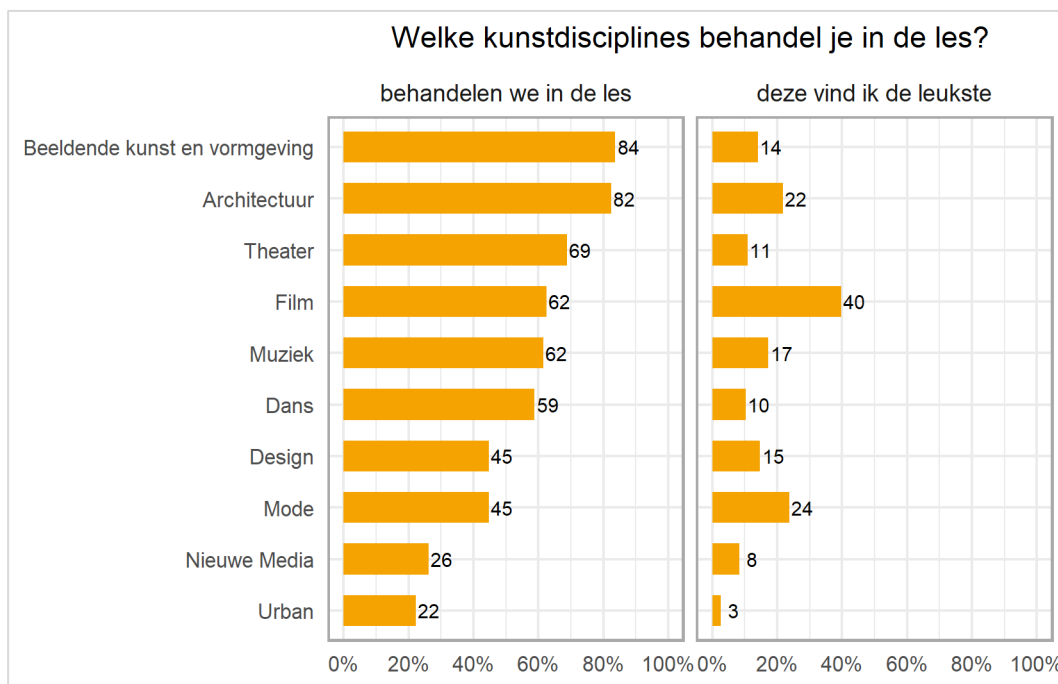
Zou je iets willen veranderen aan CKV en zo ja, wat en waarom?

De onderwijspraktijk

Onderstaande figuren geven een beeld van de respons van de leerlingen over de onderwijspraktijk. De vragen die zijn gesteld hebben vooral te maken met domein A Verkennen, domein B Verbreden en domein C Verdiepen, zoals uitgewerkt in het examenprogramma CKV havo/vwo.

Kunstdisciplines

Aan de leerlingen is gevraagd welke kunstdisciplines in de les behandeld worden (reacties n=224) en welke zij het leukste vinden (reacties n=158). De respons wordt gevisualiseerd in Figuur 25.

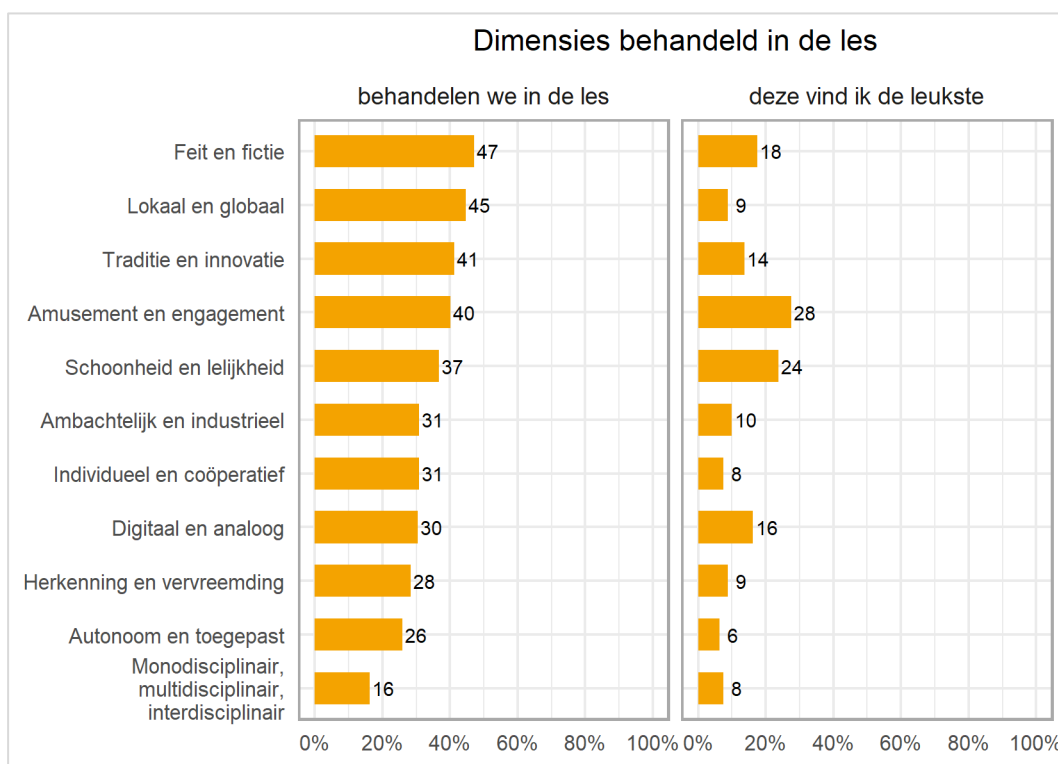

Figuur 25: Kunstdisciplines bij CKV.

In de figuur is te zien dat de discipline beeldende kunst en vormgeving en architectuur bij deze leerlingen het meeste aangeboden wordt. De kunstdisciplines urban en nieuwe media worden het minste aangeboden. De leerlingen vinden film de leukste kunstdiscipline (40%), gevolgd door mode (24%) en architectuur (22%). Het minst vaak als leukste aangemerkt zijn urban (3%) en nieuwe media (6%). Wellicht is deze score te verklaren doordat leerlingen alleen een discipline als 'leukste' kunnen aanvinken wanneer ze die discipline ook daadwerkelijk aangeboden krijgen.

Dimensies

In domein B komen de elf dimensies aan bod. In Figuur 26 wordt zichtbaar welke dimensies door de docent behandeld worden en welke ze zelf de leukste vinden.

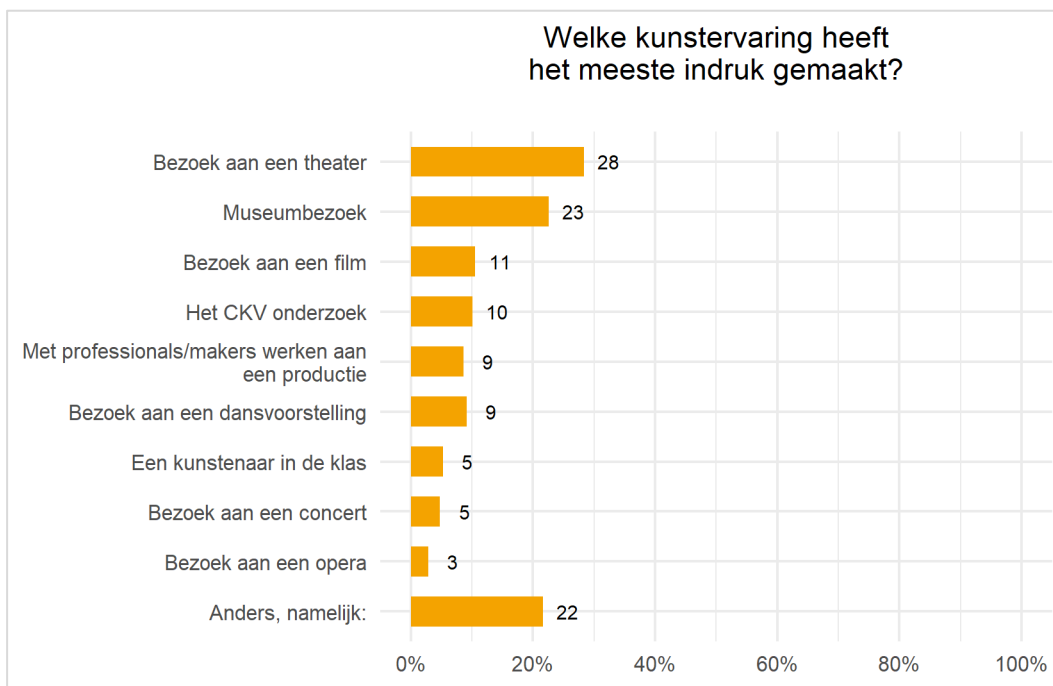
Figuur 26: Dimensies behandeld in de les.

In de Figuur 26 is te zien dat in de onderwijspraktijk alle dimensies behandeld worden (reacties n=204), de meeste leerlingen (70%) geven aan dat ze tussen de 1 en 4 dimensies behandeld krijgen in de les. De meeste leerlingen (meer dan 40%) behandelen in de les Feit en fictie, Lokaal en globaal, Traditie en innovatie en Amusement en engagement; het minst wordt de dimensie Monodisciplinair, multidisciplinair, interdisciplinair behandeld (16%).

Het vaakst als leukste aangevinkt (reacties n=80) zijn de dimensies Amusement en engagement (28%) en Schoonheid en lelijkheid (24%).

Kunstervaringen

Kunst actief meemaken is een belangrijk onderdeel binnen CKV. Er is aan de leerlingen gevraagd welke kunstervaring bij CKV op hen de meeste indruk heeft gemaakt. Onderstaand figuur geeft een beeld hoe zij de ervaringen met kunst en cultuur duiden.

Figuur 27: Kunstervaringen bij CKV (n = 208).

In Figuur 27 is te zien dat het bezoek aan een theater of aan een museum hoog scoort als ervaring die de meeste indruk maakt. Onder 'anders, namelijk' (22%, n=45) geven 20 leerlingen aan dat ze nog niet op pad zijn geweest met CKV en/of nog geen kunstervaring hebben opgedaan. Voor de overige leerlingen gaat het om indrukwekkende kunstervaringen. Ze hebben meegedaan aan een workshop fotografie, mode of dans. Ze kregen een rondleiding door een stad met de focus op architectuur of een kunststroming. Of hebben tijdens een (buitenlandse) schoolreis opdrachten uitgevoerd.

Waarom die kunstervaring indruk op hen heeft gemaakt? Op deze vraag kwam een waaier aan antwoorden. Los van de groep die ongevraagd heeft aangegeven dat de kunstervaring die ze hebben gehad op hen geen tot weinig indruk heeft gemaakt, werden uiteindelijk twee hoofdredenen zichtbaar. Ten eerste: de kunstervaring was leuk, mooi, vet, gaaf, spectaculair, interessant of leerzaam. Ten tweede: de ervaring was nieuw of anders of leerlingen gaven aan dat ze nog nooit in een museum of theater waren geweest.

Andere reacties:

- het was een exclusieve ervaring;
- het was het meest interactief en daardoor het meest blijven hangen;
- in het theater trekken ze de kijker in het verhaal;
- bij de bezoeken zie je alles wat je hebt geleerd in actie;
- op onbekend terrein leer je nieuwe dingen en door het bijwonen van een voorstelling blijven verhaal, handelingen en geluiden je bij.

Opvallend is dat leerlingen bij deze laatste categorie ook (meer) waardering voor het vakmanschap van de professional krijgen en dat leerlingen soms aangeven niet alleen iets over kunst, maar ook over zichzelf geleerd hebben.

Het onderzoek voor CKV

In domein C Verdiepen is er ondermeer ruimte voor CKV-onderzoek. Naast dat docenten zijn bevraagd op de onderwerpen die hun leerlingen voor dit onderzoek hebben gekozen, is dit ook voorgelegd aan de leerlingen (zie Bijlage 2 voor een selectie van opvallende onderzoeksvragen). Meer specifiek is hen gevraagd naar hun eigen onderzoeksvraag en ook aan welke kunstdiscipline en dimensie ze dit CKV-onderzoek hebben gekoppeld.

Er is overigens niet aan leerlingen gevraagd of ze het CKV-onderzoek individueel of in duo's/subgroepjes hebben uitgevoerd, maar aangezien meerdere leerlingen soms precies dezelfde onderzoeksvraag hebben ingevuld, lijkt dit wel het geval te zijn.

De open vraag die aan de leerlingen is voorgelegd, is door bijna iedereen beantwoord. De enorme diversiteit aan antwoorden zijn voor de leesbaarheid gerubriceerd in de verschillende contexten waarbinnen het CKV-onderzoek kan plaatsvinden. De meeste CKV-onderzoeken zijn gericht op de artistieke context; drie keer staat er een kunstenaar centraal (Mozart, Erwin Olaf, Ai Wei Wei) en 34 keer is er voor een kunstwerk gekozen (gericht op techniek, materiaal of media). Het minst vaak is het onderzoek gericht op de ervaringscontext (beleving en emotie); dit type onderzoek wordt door 2 leerlingen uitgevoerd.

De overige onderzoeken vallen binnen de maatschappelijke context. Het gaat om 5 onderzoeksvragen die te maken hebben met sociale inbedding en 6 onderzoeksvragen die zich richten op de maatschappelijke betekenis van kunst.

Architectuur komt als discipline het vaakst voor in de onderzoeksvragen. Andere disciplines van onderzoek zijn beeldende kunst, dans, dans en theater, dans en voetbal, film, fotografie, mode, muziek (klassieke muziek, indie, pop, volksmuziek, wereldmuziek), theater, videoclip.

Meer moeite kost het de leerling om dimensies te noemen,. Slechts een enkele leerling weet zijn onderzoeksvraag te koppelen aan een dimensie. Zowel Amusement en engagement (n= 2), Traditie en innovatie (n= 3) als Digitaal en analog (n=1), en Individueel en coöperatief (n=2) zijn volledig genoemd. Twee keer is innovatief los genoemd, zo ook schoonheid (n=2x), lelijkheid (n=2) of amusement (n=1).

Heeft het CKV-onderzoek dat je beschrijft jouw kijk op kunst en cultuur beïnvloed?

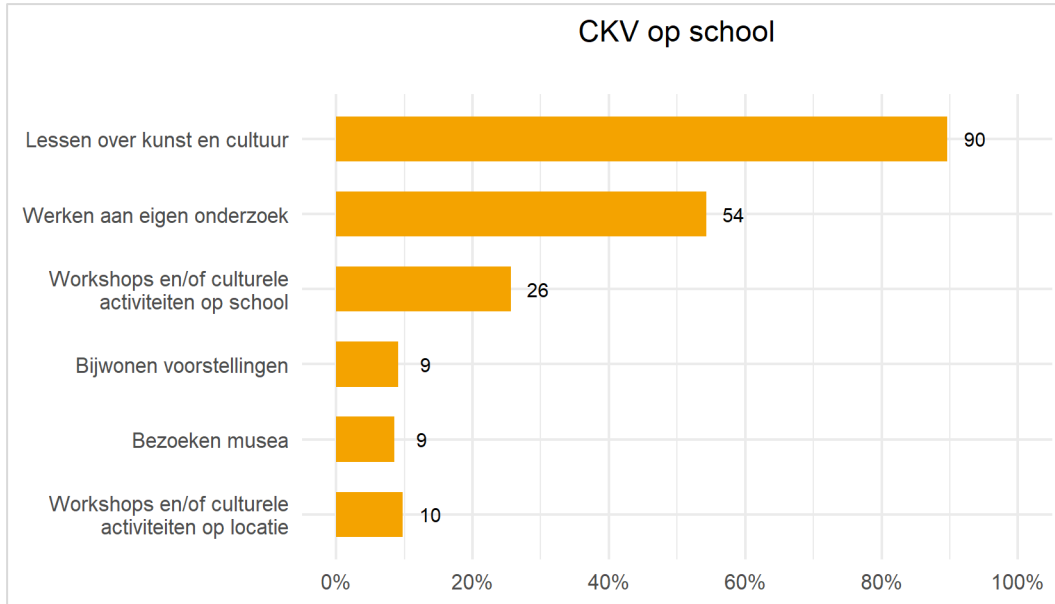
Deze vraag is beantwoord door 166 leerlingen waarvan 16 leerlingen aangaven dat ze nog geen CKV-onderzoek hebben uitgevoerd. Er zijn ook leerlingen die aangeven dat dit onderzoek geen invloed heeft gehad op hun kijk op kunst en cultuur (n=56). In de toelichting geven 17 leerlingen aan dat zij eigenlijk al veel over weten over kunst en/of naar eigen zeggen al cultureel gevormd zijn.

Er zijn 53 leerlingen die aangeven dat het CKV-onderzoek hun kijk op kunst en cultuur positief heeft beïnvloed. De antwoorden lopen uiteen van de groep leerlingen die aangeeft voor het eerst bewust, anders, of intensiever te kijken of te luisteren, tot de groep die aangeeft dat ze door CKV nu kunst- en cultuuruitingen kunnen plaatsen in een tijd of stroming.

CKV op mijn school bestaat voornamelijk uit:

Het examenprogramma CKV havo/vwo is uitgewerkt in verschillende domeinen, het is aan de school en aan de CKV-docent hoe hieraan invulling te geven. Aan de leerlingen is de vraag voorgelegd hoe CKV bij hun op school voornamelijk wordt ingevuld.

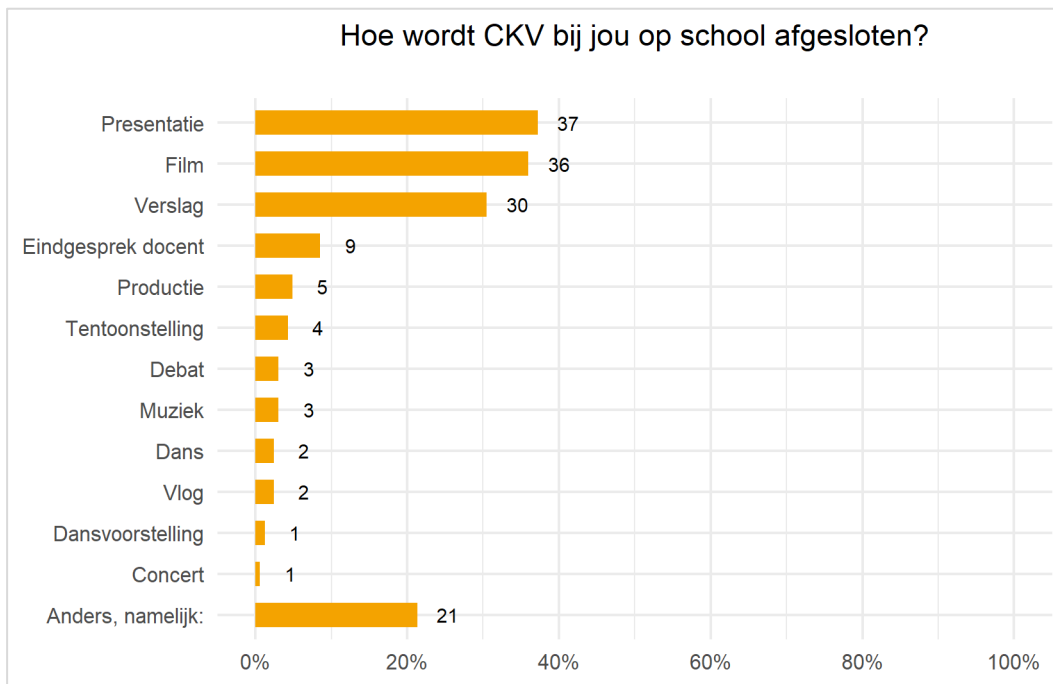

Figuur 28: CKV op school (n = 164).

Op de vraag wat het belangrijkste onderdeel is van CKV antwoordt 90% van de leerlingen dat het vak bestaat uit lessen over kunst en cultuur. Meer dan de helft (54%) van de leerlingen geeft aan dat CKV bestaat uit het werken aan eigen onderzoek. Wanneer we de overige vier categorieën samenvoegen tot activiteiten in en buiten school, blijkt dat ook hier 54% aangeeft dat deze activiteiten een belangrijk onderdeel van het vak CKV vormen.

Hoe wordt CKV bij jou op school afgesloten?

Het nieuwe CKV-programma kan op verschillende manieren worden afgesloten. Het is aan de school en aan de CKV-docent welke mogelijkheden de leerlingen hiertoe heeft.

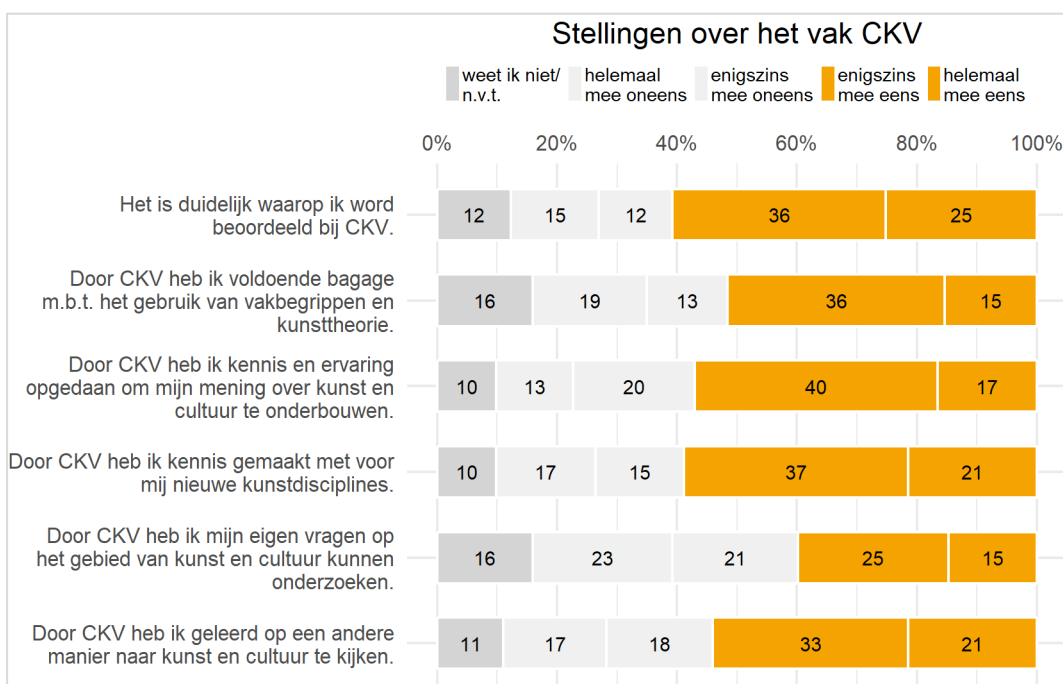
Figuur 29: Mogelijkheden om CKV af te sluiten (n = 164).

Uit de respons blijken drie vormen favoriet bij het afsluiten van CKV. De meeste leerlingen geven aan dat zij CKV afsluiten door middel van een presentatie, verslag of een film.

Nog niet alle leerlingen hebben op het moment van bevragen zicht op hoe CKV kan worden afgesloten, dit is op te maken uit de toelichting die leerlingen hebben gegeven bij de optie 'anders'.

Meningen en ervaringen

Aan de leerlingen zijn stellingen voorgelegd over verschillende aspecten van het vak CKV die zijn gekoppeld aan de verschillende domeinen van het examenprogramma. Voor de leesbaarheid zijn onderstaande antwoorden gerubriceerd in twee categorieën: oneens (helemaal mee oneens en enigszins mee oneens) en eens (helemaal mee eens en enigszins mee eens).

Figuur 30: Stellingen met betrekking tot het vak CKV (n = 163).

De stellingen met betrekking tot de opbrengst van CKV laten een duidelijk beeld zien. Naast dat het voor de grootste groep leerlingen (61%) duidelijk is waarop ze worden beoordeeld bij CKV, zijn de overige stellingen vooral gericht op de impact van het vak CKV.

De leerlingen, 58%, bevestigen dat ze door CKV kennis hebben gemaakt met nieuwe kunst disciplines ten opzichte van 32% leerlingen die het hiermee oneens zijn.

Meer dan de helft van de leerlingen is het eens met de stelling dat zij door CKV kennis en ervaring hebben opgedaan om een mening over kunst cultuur te onderbouwen (58%). Dat ze bij CKV hebben geleerd op een andere manier naar kunst en cultuur te kijken wordt door 54% onderschreven.

Wat vind je het leukste aan CKV en waarom?

Op deze (open) vraag is een grote variatie aan antwoorden gegeven (n = 140). Veel leerlingen benoemen bepaalde disciplines als antwoord op deze vraag, waarbij film, dans, mode en theater het meest genoemd werden. Er zijn leerlingen die aangeven dat ze de manier van werken bij CKV waarderen. Ze benoemen dan met name projectmatig werken, samenwerken, creatief bezig zijn, out of the box-denken en het uitvoeren van activiteiten binnen en buiten de school.

Ook vindt een aantal leerlingen het leuk om bij CKV nieuwe dingen te ervaren, te begrijpen en te leren. Een leerling geeft aan dat het leuk is om nieuwe termen te leren die je je leven lang blijft gebruiken. Tot slot nog twee leerlingen aan het woord: de eerste leerling geeft aan dat hij voor hem nieuwe kunststromingen heeft ontdekt, de tweede merkt op dat er door CKV en het leren over kunst voor hem een nieuwe wereld is geopend.

Suggesties van de leerlingen voor veranderingen aan het vak CKV

Als laatste is de leerlingen gevraagd wat zij graag zouden veranderen aan het vak CKV. Er zijn 139 leerlingen die hun suggestie(s) hebben ingediend. Enkele leerlingen geven aan dat CKV afgeschaft en/of dat het hele vak veranderd zou moeten worden. Daarnaast gaat het vooral om suggesties die zijn gericht op inhoud van het vak, didactiek, en organisatie.

Met betrekking tot inhoud geven leerlingen aan dat zij meer actuele onderwerpen en hedendaagse disciplines als nieuwe media en design willen. Leerlingen willen minder theorie en meer buitenschoolse activiteiten als theater, muziek en museumbezoek.

Voor wat betreft de didactiek suggereren leerlingen dat het vak minder klassikaal en/of interactiever gebracht zou kunnen worden. Ze wensen meer ruimte voor zelfstandig en projectmatig werken. Organisatorische ideeën voor het veranderen van CKV zijn voornamelijk roostertechisch van aard: geef CKV compact in een half jaar, geef CKV niet aan het eind van de dag, maak de CKV-lessen langer.

5. Conclusies en aanbevelingen

In het monitoronderzoek CKV dat SLO heeft uitgevoerd, is onderzocht op welke manier het nieuwe examenprogramma CKV in de eerste twee uitvoeringsjaren is ingevoerd in de onderwijspraktijk. Expliciet geformuleerd gaat het om deze hoofdvraag: **In hoeverre wordt de beoogde vernieuwing van CKV geïmplementeerd en gerealiseerd in de onderwijspraktijk.** De onderzoeksvraag valt uiteen in de onderstaande deelvragen die in twee peilingen zijn voorgelegd aan docenten CKV, in juni 2018 en in oktober 2019. Vraag 4 is in dit laatste jaar van onderzoek (2019) ook voorgelegd aan de leerlingen zelf!

1. Wat vinden docenten van de beoogde vernieuwing van CKV?
2. Welke maatregelen worden op schoolniveau genomen om de invoering van het vernieuwde schoolexamenprogramma CKV te faciliteren?
3. Hoe vertalen docenten de beoogde vernieuwing van CKV concreet naar de onderwijspraktijk?
4. Hoe ervaren leerlingen het vernieuwde CKV?

Op basis van de respons luidt de hoofdconclusie dat de invoering van het nieuwe examenprogramma CKV havo/vwo (inclusief onderliggende doelstellingen) en de bijbehorende digitale handreiking CKV, hebben bijgedragen aan de verbreding en verdieping van het vak (kwaliteitsimpuls) en actievere en gemotiveerde leerlingen.

In deze samenvatting zetten we de resultaten uit de tweede peiling van 2019 op een rij. Waar mogelijk worden ze vergeleken met de resultaten uit de startmeting van 2018.

Over het algemeen kan geconstateerd worden dat docenten positief zijn over de beoogde vernieuwing van het vak CKV (deelvraag 1) en redelijk tevreden zijn over de facilitering vanuit school (deelvraag 2). Docenten zijn goed in staat om het beoogde examenprogramma te vertalen naar de concrete onderwijspraktijk (deelvraag 3). Uit de beantwoording van deelvraag 4 blijkt dat docenten in staat zijn zich goed te verplaatsen in de ervaringen van hun leerlingen; de totale leerlingenrespons kleurt dit beeld genuanceerder in.

5.1 Samenvattend overzicht respons van docenten

Vorbereiding invoering

- Bijna alle docenten hebben de digitale handreiking CKV voor verschillende doeleinden geraadpleegd: suggesties omtrent de domeinen (78%), het examenprogramma (52%) en ter inspiratie met betrekking tot de verschillende dimensies (48%). In vergelijking met de startmeting van 2018 is het gebruik van alle onderdelen van de handreiking afgenomen.
- Bij de vraag of docenten CKV behoefte hebben aan scholing, geven zij het vaakst aan (33%) dat ze behoefte hebben aan scholing met betrekking tot het uitvoeren van CKV-onderzoek. Ruim een kwart van de docenten (29%) heeft behoefte aan netwerkbijeenkomsten in de regio. Ten opzichte van de startmeting zijn er geen opvallende verschillen.
- Iets meer dan de helft van de docenten (52%) gebruikt geen bestaande lesmethode voor CKV. Docenten maken vaker gebruik van een mix van eigen materiaal, (delen van) methodes en materiaal van culturele instellingen.

De onderwijspraktijk - focus op domeinen

- 75% van de docenten (her)gebruikt de eigen best practice lessen en opdrachten. Het aanbod van culturele partners kan voor 50% wederom binnen CKV ingezet worden.
- In **domein A Verkennen** laten de meeste docenten (90%) de leerlingen hun tot dan toe opgedane kunstervaringen en opvattingen verwerken in een kunstautobiografie. Bij meer dan de helft gaan de leerlingen met elkaar in gesprek over hun kunstervaringen en/of krijgen de leerlingen les over kunst en cultuur.
- **Domein B Verbreden** wordt door de bevroegde docenten ingevuld met het organiseren van excursies en activiteiten (86%). Ook worden culturele aanbieders naar de school gehaald (53%). Bij 82% ligt het accent op het geven van lessen waarin de verschillende kunstdisciplines aan bod komen. Uit de respons wordt duidelijk dat de docenten de grootste aanjagers zijn bij het stimuleren van leerlingen om buiten de voor hen bekende comfortzone te treden.
- Zowel bij havo als vwo wordt beeldende kunst en vormgeving het meeste aangeboden, gevolgd door film (bij havo) en theater (vwo).
- Scholen kunnen meerdere dimensies aanbieden. Nog steeds staat de dimensie Schoonheid en Ielijkheid (73%) bovenaan, gevolgd door Autonoom en toegepast (63%) en Amusement en engagement (63%). In vergelijking met de vorige meting wordt duidelijk dat de keuze voor de dimensies breder is uitgesmeerd: startmeting 80% voor 3-7 dimensies, huidige meting 81% 2-8 dimensies.
- In **Domein C Verdiepen** richten de meeste leerlingen hun onderzoek op de ervaringscontext (80%) en dat is hoger dan bij de startmeting (68%). Bij de overige contexten (onderzoeksvragen met betrekking tot artistieke context of de maatschappelijke context) is de verdeling van onderzoeksvragen gelijkmatig verdeeld.
- De meeste docenten zijn tevreden over de kwaliteit van het onderzoeksproces (59%) en het eindproduct (61%).
- Het grootste deel van de docenten beoordeelt het CKV-onderzoek aan de hand van een rubric (80%), en de helft doet dat met behulp van peer-feedback (51%). Een klein deel van de docenten zet (tevens) vakexperts in om het onderzoek te laten (mee)beoordelen.
- In **Domein D Verbinden** reflecteren de meeste leerlingen door middel van het geven van een presentatie (82%) en het schrijven van een verslag (80%).
- Het grootste deel van de docenten laat de leerlingen reflecteren aan het einde van het CKV-traject (78%).
- De meeste docenten (80%) geven aan dat reflecteren inzicht geeft in wat leerlingen geleerd hebben; leerlingen worden door reflectie gedwongen om terug te blikken op hun ervaringen. Doordat ze dit in eigen woorden herformuleren, staan ze opnieuw stil bij wat ze hebben ontdekt, geleerd en (mee)gemaakt.

De onderwijspraktijk - beoordeling

- Het CKV-cijfer bestaat uit meerdere onderdelen waarvan de opbrengsten van onderzoeken (98%) en presentaties (92%) de belangrijkste zijn. Bij 49% van de respondenten is ook het cultureel groeiproces van de leerling een onderdeel van het cijfer.
- Gezien de verdeling van de examenstof over de verschillende domeinen is het niet verwonderlijk dat de opbrengst van onderzoeken (67%) en de reflectie op kunstervaringen (42%) het zwaarst meetellen bij het vaststellen van het CKV-cijfer.

Onderwijsbaarheid, toetsbaarheid en haalbaarheid

- Bijna alle docenten vinden dat het nieuwe CKV hun leerlingen voldoende ruimte biedt tot actieve betrokkenheid en inzet (94%). Ook biedt het examenprogramma de kaders voor kunstreceptie en –reflectie (92%).
- Volgens 75% van de docenten is het nieuwe CKV positief ontvangen door de leerlingen.
- Voor iets meer dan de helft van de docenten betekent het nieuwe CKV-examenprogramma een taakverzwaring (56%) Dat is 11 procentpunt lager dan in de startmeting van 2018.

Onderwijsbaarheid

- Bijna alle docenten (94%) beamen dat leerlingen in het nieuwe CKV-programma een cultureel groeiproces kunnen doormaken. Bijna hetzelfde percentage docenten (92%) bevestigt dat het nieuwe CKV goed uitvoerbaar is in de klas (92%).
- Het motto van CKV, *Kunst actief meemaken*, is voor 90% van de docenten goed waar te maken, in 2018 was dat de mening van 80% van de docenten.
- Wanneer het gaat om het vernieuwen of actualiseren van het CKV-programma, voelen meer docenten zich hierin gesteund door de schoolleiding (67% in 2019 ten opzichte van 53% in 2018).
- Uit dit onderzoek blijkt dat 42% van de CKV-docenten het aantal contacturen ontoereikend vindt, dat was in 2018 56% van de docenten.
- Ongeveer een derde van de docenten vindt het nieuwe examenprogramma CKV overladen (35%). Dat is nagenoeg gelijk aan de startmeting.

Deskundigheid

- Docenten vinden, net als in startmeting, dat ze voldoende zijn toegerust voor het uitvoeren van CKV (91% eens).
- Docenten krijgen voldoende gelegenheid voor nascholing voor CKV (72% eens). De meeste docenten (84%) hebben interesse in workshops over het doen van onderzoek binnen CKV. Op de respons op zowel een stelling als een meerkeuzevraag geeft ongeveer 80% van de docenten aan behoefte te hebben aan uitwisseling over CKV (bijvoorbeeld in een professionele leergemeenschap CKV).
- Voor 82% van de docenten is er voldoende gelegenheid tot nascholing, dat is 10% meer dan in de vorige meting.
- Ongeveer de helft van de docenten (56%) heeft behoefte aan nascholing over het doen van CKV-onderzoek (dat was 84%), of aan het werken met de verschillende dimensies zoals die zijn benoemd in het examenprogramma (52%).

Haalbaarheid

- Volgens 89% van de docenten geeft het nieuwe CKV de leerlingen voldoende ruimte voor eigen initiatief bij het onderzoeken van een artistiek creatief proces. Voor de meeste docenten (84%) is het ook duidelijk hoe zij hun leerlingen kunnen begeleiden bij het uitvoeren van CKV-onderzoek. Dit verschilt niet ten opzichte van de startmeting in 2018.
- Ruim drie kwart van de docenten vindt dat het nieuwe CKV hun leerlingen voldoende bagage meegeeft voor wat betreft het gebruik van vakbegrippen en kunsttheorie (77%) en dat is een behoorlijke toename ten opzichte van de startmeting (55%).

Sterke punten

Docenten zijn over het algemeen tevreden met het nieuwe examenprogramma CKV havo/vwo. Als sterke punten hierbij benoemen ze het feit dat CKV een cijfervak is geworden (74%) en keuzevrijheid voor zowel leerlingen (87%) als docenten (82%). Vooral het actief beleven van kunst wordt door 85% positief gewaardeerd. Het uitvoeren van CKV-onderzoek scoort bij 65% van de docenten.

De slotvraag van dit monitoronderzoek was een open vraag waarbij docenten de mogelijkheid hadden om hun opmerkingen te plaatsen met betrekking tot het nieuwe examenprogramma.

Bovendien van de opmerkingen is dat de docenten het nieuwe CKV een verbetering vinden ten opzichte van het vorige examenprogramma CKV. Men hoopt dat dit (nieuwe) vak nog lang blijft bestaan. Het maakt leerlingen bewuster van de betekenis van kunst en cultuur en leert hen onder andere creatief te denken door op een andere manier naar kunst en cultuur en naar de wereld om hen heen te kijken.

5.2 Samenvattend overzicht respons van de leerlingen

Kunstdisciplines

Volgens de leerlingen wordt in de CKV-les beeldende kunst en vormgeving (84%) en architectuur (82%) het meest door hun docenten aangeboden; urban (22%) en nieuwe media (26%) worden het minste aangeboden. Zelf vinden de leerlingen film het leukst (40%).

Dimensies

Uit de respons blijkt dat alle dimensies daadwerkelijk worden behandeld in de les. De meeste leerlingen (70%) geven aan dat ze tussen de 1 en 4 dimensies behandelen in de les. De leerlingen waarderen de dimensies Amusement en engagement (28%) en Schoonheid en lelijkheid (24%) het meest.

Kunstervaringen

Bezoek aan het theater (28%) en museumbezoek (23%) wordt door de leerlingen beschouwd als een ervaring die het meeste indruk op hen heeft gemaakt. Ze bestempelden de ervaring bijvoorbeeld als leuk, mooi, vet, gaaf, spectaculair, interessant of leerzaam. Andere leerlingen gaven hierbij aan dat de ervaring anders of nieuw voor hen was, ze waren namelijk nog eerder in een museum of het theater geweest.

Het onderzoek voor CKV

De meeste CKV-onderzoeken die de leerlingen hebben uitgevoerd zijn gericht op de artistieke context. Meestal (34 x) gaat het hierbij om een onderzoeksvraag met betrekking tot een kunstwerk (focus op techniek, materiaal of media). Architectuur komt als discipline het vaakst voor in deze onderzoeksvragen. Slechts 3 x staat er binnen deze categorie een kunstenaar centraal (Mozart, Erwin Olaf, Ai Wei Wei). Het minst vaak is het onderzoek gericht op de ervaringscontext (beleving en emotie).

Het uitvoeren van CKV-onderzoek biedt geen garantie op een mogelijke verandering op hun kijk op kunst en cultuur. Er zijn zowel leerlingen die aangeven dat dit niet het geval is als een even grote groep leerlingen die aangeeft dat het CKV-onderzoek hun kijk op kunst en cultuur positief heeft beïnvloed.

Bestanddelen CKV

Op de vraag wat volgens hen het belangrijkste onderdeel is van CKV antwoordt 90% van de leerlingen dat het vak bestaat uit lessen over kunst en cultuur. Meer dan de helft (54%) van de leerlingen geeft aan dat CKV bestaat uit het werken aan eigen onderzoek en 54% geeft aan dat activiteiten binnen/buiten school een belangrijk onderdeel vormen. De hoofdbestanddelen van het examenprogramma CKV havo/vwo lijken hiermee ook in de praktijk tot uitdrukking te komen.

Afsluiting CKV

De meeste leerlingen geven aan dat zij CKV afsluiten door middel van een presentatie, verslag of een film.

Meningen over ervaringen

- Meer dan de helft van de leerlingen heeft door CKV kennis gemaakt met nieuwe kunstdisciplines (58%) en kennis en ervaring opgedaan om een (eigen) mening over kunst en cultuur te onderbouwen (58%).
- Voor de grootste groep leerlingen (61%) is het duidelijk waarop ze worden beoordeeld bij CKV.
- Door CKV heeft meer dan de helft van de leerlingen (54%) geleerd om op een andere manier naar kunst en cultuur te kijken.

CKV is leuk omdat:

Leerlingen geven aan dat ze CKV leuk vinden omdat het een vak is waarbij ze zowel veel samenwerken, projectmatig werken en out of the box-denken, als ook activiteiten binnen en buiten de school uitvoeren en creatief bezig zijn.

Suggesties van leerlingen voor CKV

Leerlingen hebben minder behoefte aan theorie. Ze willen daarentegen meer en vaker actuele onderwerpen en hedendaagse disciplines (nieuwe media en design) en buitenschoolse activiteiten (zoals theater- en museumbezoek) in CKV.

5.3 Overwegingen en aandachtspunten

Op grond van het gehele onderzoek komt SLO met onderstaande overwegingen en aandachtspunten:

De onderwijspraktijk – focus op de domeinen:

- De CKV-docent zou bij Domein B de leerlingen vaker een grotere rol kunnen geven bij het buiten de eigen comfortzone treden. Leerlingen geven zelf ook aan dat ze juist het meemaken van voor hen nieuwe kunstervaringen erg waarderen. Vooral nog lijkt de docent de grote aanjager te zijn om leerlingen te verleiden hun kennis en ervaringen binnen de wereld van kunst en cultuur te verbreden.
- De verdeling van kunstdisciplines over de examenstof zou nog vernieuwender kunnen zijn wanneer vaker actuele ontwikkelingen binnen de kunst en/of nieuwe disciplines zoals urban, nieuwe media, game design of sound studies toegevoegd worden.
- De ontwikkeling om nu meer gelijke aandacht aan alle 11 de dimensies te bieden zou voortgezet kunnen worden.
- Alhoewel de onderzoeksvragen van leerlingen gevarieerd lijken te zijn gaat dat nog niet op voor de verschillende contexten waarbinnen dit CKV-onderzoek kan plaatsvinden. Het is een overweging om leerlingen te stimuleren om hun CKV-onderzoek ook eens te richten op de maatschappelijke context, meer specifiek de sociale inbedding van kunst en cultuur.
- Aangezien de meningen onder de leerlingen verdeeld zijn over of het uitvoeren van CKV-onderzoek nu wel/niet (50-50) bijdraagt aan een nieuwe of andere kijk op kunst, verdient het aandacht om te bekijken of de onderzoeksvragen van leerlingen wel voldoende diepgang krijgen. De onderzoeksvragen zoals geformuleerd door leerlingen maken nog niet duidelijk of hier recht wordt gedaan aan domein C Verdiepen; het is aan docenten CKV om deze beoogde verdiepingsslag te waarborgen.
- Voor wat betreft domein D Verbinden valt op dat docenten veelal hun leerlingen aan het einde van het CKV-traject laten reflecteren. Het verdient aandacht dat de verbinding tussen kennis verwerven over kunst en cultuur en bijvoorbeeld het actief meemaken en ervaren hiervan ook tussentijds wordt opgepakt. Reflectie als integraal onderdeel van CKV.

Onderwijsbaarheid:

Het verdient aanbeveling dat docenten samen met schoolleiding herijken of de huidige facilitering door de school met betrekking tot bijvoorbeeld beschikbare lessen, taakuren of inroostering, recht doet aan de doelstellingen en inhoud van het nieuwe examenprogramma CKV havo/vwo.

Deskundigheid:

Docenten bevestigen dat ze goed zijn toegerust om het vak CKV te geven. Het onderzoek dat SLO heeft uitgevoerd laat tevens zien dat docenten open staan voor en behoefte hebben aan feedback. Het is daarom waardevol om gestructureerd overleg en collegiale uitwisseling en feedback te initiëren en te faciliteren. Zowel binnen de eigen vaksectie kunst en cultuur, als samen met culturele instellingen, of binnen een professionele leergemeenschap.

Referenties

Akker, J. van den (2003). Curriculum perspectives: An introduction. In J. van den Akker, W. Kuiper & U. Hameyer (eds.), *Curriculum landscapes and trends* (pp. 1-10). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Alberts, R.V.J. & Erens, B.J.M (2018) *Verslag van de examencampagne 2018 voortgezet onderwijs*. Cito
<https://www.cito.nl/onderwijs/voortgezet-onderwijs>

Marsman, P.G., Taminiau, A., Penning de Vries, B. (2018) *Monitoring invoering vernieuwd examenprogramma culturele en kunstzinnige vorming h/v*. Enschede: SLO.

Ministerie van OCW (2013). Kamerbrief over het wetsvoorstel bovenbouw havo/vwo, juli 2013. Geraadpleegd op 12 april 2018 van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2013/07/05/kamerbrief-over-het-wetsvoorstel-bovenbouw-havo-vwo>

R Core Team (2013). R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria.

Vernieuwingscommissie CKV (2014). *Advies examenprogramma CKV havo/vwo*. Enschede: SLO.

Website: <http://handreikingschoolexamen.slo.nl/ckv>

Bijlage 1 Examenprogramma CKV h/v

(geldig vanaf examenjaar 2020)

HET EINDEXAMEN⁴

Het eindexamen bestaat uit het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

Domein A: Verkennen Domein B: Verbreden Domein C: Verdiepen Domein D: Verbinden

HET SCHOOLEXAMEN

Het schoolexamen heeft betrekking op de domeinen A tot en met D, en indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

DE EXAMENSTOF

Domein A: Verkennen

1. De kandidaat kan de eigen ervaring met kunst, kunstzinnige interesses, kennis van en opvattingen over kunst beschrijven en daarop reflecteren, en het resultaat daarvan gedocumenteerd vastleggen.
2. De kandidaat kan daarbij aangeven:
  - wat de eigen ervaring met kunst is geweest, welke kennis hij van kunst heeft en wat zijn kunstopvattingen zijn;
  - hoe zijn ervaring, interesses, kennis en opvattingen met betrekking tot kunst zijn gevormd;
  - hoe zijn ervaring, interesses, kennis en opvattingen zich verhouden tot die van anderen, onder wie zijn medeleerlingen.

Domein B: Verbreden

3. De kandidaat kan ervaringen met nieuwe kunstzinnige activiteiten die worden aangeboden in een levensechte, professionele context, beschouwen en waarderen.
4. De kandidaat kan inhoud, vorm en betekenis van uitingen in tenminste vier kunstdisciplines vanuit een of meerdere van de volgende dimensies beschouwen:
  - feit en fictie;
  - schoonheid en lelijkheid;
  - autonoom en toegepast;
  - ambachtelijk en industrieel;
  - amusement en engagement;
  - digitaal en analoog;
  - individueel en coöperatief;
  - traditie en innovatie;
  - herkenning en vervreemding;
  - monodisciplinair, multidisciplinair, interdisciplinair;
  - lokaal en globaal.

⁴ Bron: https://www.examenblad.nl/examenstof/culturele-kunstzinnige-vorming-wvo/2019/vwo/f=/ckv_havovwo.pdf https://www.examenblad.nl/examenstof/culturele-en-kunstzinnige-vorming-6/2019/havo/f=/examenprogramma_culturele_en_kunstzinnige_vorming_havo_vanaf_2019.pdf, geraadpleegd november 2019

Domein C: Verdiepen

5. De kandidaat kan, individueel en/of in een klein team van medeleerlingen een artistiek creatief proces of een aspect daarvan onderzoeken.
6. De kandidaat kan hierbij gebruik maken van:
  - voor dit onderzoek of proces geschikte werkwijzen, in de vorm van praktische activiteiten en beschouwend onderzoek;
  - de voor dit onderzoek vereiste creërende en analytische vaardigheden;
  - diverse bronnen in verschillende media;
  - zijn culturele omgeving.
7. De kandidaat kan hierbij gebruik maken van de onder domein B opgedane kunsttheoretische en/of cultuurhistorische kennis (havo/vwo). De vwo-kandidaat kan aanvullend deze kennis kritisch analyseren en contextualiseren (vwo).
8. De kandidaat kan de verkregen inzichten documenteren en verantwoorden in een daartoe geëigende vorm, zoals een presentatie, tentoonstelling, verslag, debat, beeld, film, performance.

Domein D: Verbinden

9. De kandidaat kan verbanden leggen tussen de in de domeinen A, B en C opgedane ervaringen en inzichten met betrekking tot kunstzinnige processen.
10. De kandidaat kan aangeven wat daarvan de betekenis is voor zijn (verdere) kunstzinnige en culturele ontwikkeling.
11. De kandidaat kan deze reflectie toelichten in een daartoe geëigende vorm; te denken valt aan een gesprek, een film, een presentatie, een (digitaal) dossier of een combinatie van deze vormen.

Bijlage 2 Onderzoeksvragen van leerlingen

De artistieke context

- Wie is Ai Wei Wei? Wie is deze man en wat doet hij?
- Welke architectuurvorm is momenteel het populairst en waarom?
- Wie is Mozart? Waarom is Mozart een genie?
- Hoe wordt de 5de symfonie van Beethoven verwerkt in de huidige muziek?
- Is er een verschil tussen de moderne kunst uit verschillende culturen?

De maatschappelijke context

- Welke maatschappelijke thema's vindt je terug in videoclips?
- Hoe hergebruiken we oude gebouwen op een duurzame manier?
- Hoe kan je een oud gebouw een nieuw en efficiënt ontwerp geven?
- Wat voor kunststijlen zitten er op de Berlijnse muur? En hoe komt dat?

De ervaringscontext

- Vinden mensen waargebeurde of fictieve verhalen/films mooier?
- Op welke manier beïnvloedt muziek je leven?
- Wanneer is film kunst en wat zijn de verschillende filmtechnieken?
- Wat is mode? En is het belangrijk voor je (en waarom)?

Als landelijk kenniscentrum leerplanontwikkeling richt SLO zich op de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. We werken met het onderwijsveld aan de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen.

We brengen praktijk, beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en onderzoek samen en stellen onze expertise beschikbaar aan onderwijs en overheid, bijvoorbeeld in de vorm van leerplannen, tools, voorbeeldlesmaterialen, conferenties en rapporten.

Hoofdlocatie
Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Nevenlocatie
Aidadreef 4
3561 GE Utrecht

Postadres
Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
E info@slo.nl
www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)

 [SLO_nl](https://twitter.com/SLO_nl)